

84(2=КорВ)7-5

кар: 4049

Б 18

Байчораланы
Сослан

„Мен джолгъа
КЕСИМ ДЖАНГЫЗ ЧЫГЪАМА...”

Тайчораланы.
Сослан

„Мен джолгъа
кесим джангыз чыгъама...“

Назму китаб

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК 1989

84 (2-кар) 7-5
Б 18 Б

Китабы суратларын М. Р. Хахандуков салганды

кар: 4049

Б 18

Байчоров С. Я. «Выхожу один я на дорогу...» Ставроп. книжное изд-во, Карачаево-Черкесское отделение, 1989. — 96 с.

ISBN 5—7644—0019—8.

Величие родного горного края, гражданское мужество его людей, блеск необъятного неба — вот основная тема сборника стихов Байчорова С. Я.

84 (2-кар) 7-5

Б $\frac{4702280200-76}{M 159(03)-88}$ 61-89

ISBN 5—7644—0019—8

© Ставрополь китаб басманы
Къарачай-Черкес бёлюмю, 1989

МЕН ДЖОЛГЪА КЕСИМ
ДЖАНГЫЗ ЧЫГЪАМА

«Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама» —
Поэт айтхан ма бу джыр тизгин:
«Дуняда чырт кишиге ушама,
Бар кесингча», — деб берди изин.

Бешикден анам джерге салды да,
Таулагъа къарай джюрюб кетдим.
Туугъан джуртдан кюч-къарыу алдым да,
Джыр эте, узакълагъа джетдим.

Кюн, ай тюл, узун сынджыр джылла бла
Ёрлетеди ёрлеге умут.
Джел, джыгъалмай быллай бир джылама,
Дергинги бир тюнгюлюб унут!

«Бюгюнден иги боллукъду тамбла», —
Бу иннет джарым ёмюр элтди.
«Бюгюнден иги боллукъду тамбла», —
Бу иннет кючлебди джюрекни.

Ассалам алейкум, наратлы джурт,
Эски уям, уллайыб къайтдым.
Бурунча шоркъа ауазларынг бла
Джюрекни джангыча сагъайтдынг.

Не ючюндю, мен сенде джашамай,
Къууанчда ётдюремей кюлени,
Ёмюрюмде ух дерге бошамай,
Излеуде былай термилгеним?

Сюймеклик мени санга тартады.
Халкъым ючюн баджарлыкъ борчум
Мени узакъ джерлеге атады,
Таймаздан болубма джолоучу.

Хар джырым энчи джолну излеудю,
Ушашлыкъдан болургъа уа — кенг,
Хар сёзю джашауумдан миндеудю,
Ритмасы — джюрек тебиу бла тенг.

Джырлада джюрек сезимлерим бла
Оюмла къаты чалышдыла.
Кавказгъа исси сюймеклигим бла
Тёлюле, анхай, танышдыла.

Билдиле, мен бюсюреу излемей
Этгеними халкъыма къуллукъ.
Борчубузну чеги барды демей,
Кече-кюн да урунуб гурдукъ.

Ахыры — джазгъан китабларым бла
Ёлчелейме джолуму сыйын,
Да мындан таукел алгъа барырма,
Джарасын бу мен салгъан къыйын!

РОМАНС

М. Ю. Лермонтовдан

1

Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама:
Чарс ичинде — таш джол джылтырай,
Сёлешеди джулдуз джулдузчугъу бла,
Шош кече аулакъ кёкге тынгылай.

2

Кёкледе кьюанч бар, тамаша бар!
 Джер джукълайды кёксюл жарыкълыкъда...
 Мен а нек ачийма, нек мыдахма?
 Не сакълайма? Сокъуранамамы джукъгъа?

3

Сакъламайма джашаудан бир джукъ да,
 Кыйналмайма озду деб да заман;
 Излегеним тынчлыкъ бла бошлукъду,
 Бир джукълар эдим кьутулуб кыйгъыладан!

4

Алай а мен кьабыр джукъугъа кирмей,
 Ёмюрлюкге былай джукълаялсам:
 Джашау кючле кьалкый кёкюрегимде,
 Кёкюрегим кёбе-чёге турса:

5

Кече, кюн да ийнакълаб татлы ауаз
 Сюймекликни джырын манга айтса.
 Джашилленген кьара эменни джазгъы аяз
 Манга ийилте сабыр шууулдатса!

ОТУБУЗ

Мыдых кёмюлсе сакъланганча джукълаймай,
 Халкымы фахмусу кёб ёмюр сакъланды.
 Тюзлюк кьалыучанмыды сора джокъланмай?
 Отубуз джанланы джылытырча джанды.

Халкыбыз джигерлик, халаллыкъ джюрютгенди.
 Ол шарты кьутхаргъанды хар бир палахдан.
 Ол аны джолунда тыйгъычны эритгенди,
 Кьюанчха кёчюргенди халкыны салахдан.

Халкъымы къууанчыи кѣб джюз халкъ
къууанчлайды,
Советле джуртуида ма алайды адет.
Халкъымы насыбыи партия бек джакълайды,
Сен анга кертилей коммунизмге джет.

Мыдых кѣмюлсе сакъланганча джукъланмай,
Халкъымы фахмусу кѣб ъмюр сакъланды.
Тюзлюк къалыучанмыды сора джокъланмай?
Отубуз джанланы джылытырча джанды.

КЪУШ

Кѣк кенгинде кѣл кенгдириб ойнайса,
Ѳтгюр къушум, къанатланы кенг джайыб,
Чал таулагъа бек мийикден къарайса,
Дорбунунгдан сен кюн габа узайыб.

Къой, джуртума уллу кѣллю сен болма,
Кѣбню кѣрген тауладыла дер эдим.
Мен алагъа минг къат къурманма-къорма,
Чамландырма, къаш тюерле дер эдим.

Джууабынгы билеме да, сабырма,
Доммай тауну этегинде сюелиб,
Сен ѳхтемге кѣз да къакъмай къарайма,
Дсу сыфатынг джюрегиме тюрслиб.

Къанатланы джыйыб силдегенлейинге,
Толкъун-толкъун этдиресе хауаны.
Тѣбенде да джылан эслсенлейинге,
Терк аласа кѣз ышанынга аны.

Джити кѣзлю, джарыкъ кѣллю ѳтгюр къуш,
Хоншулагъа къууанингандан ойнайса:
Къайтхандыла сени сюйген таулула,
Кюн тюбюнден ѳзенлерин джокълайса.

ТЕНГЛИГИБИЗ

Тенглигибиз сёзде туююл — къаныбызда,
Мындан да бек бегириги — аллыбызда.

Мен — Къарачай тауларымда, джюрек — сизде,
Айтмасам да, суймеклигим — эсигизде.

Малкъарыма мен талпыйма терк джетерге,
Айбатлыгъы къоймаучуду терк кетерге.

Да сизни да чакъырады Къарачай джурт,
Хап-хазырды нарт гоппан бла джангы
джууурт.

Тенглигибиз сёзде туююл — къаныбызда,
Мындан да бек бегириги — аллыбызда.

ШАМ ТЕБЕРДИ

1

Нарат чегетге бѐленибди
Туугъан элим Шам Теберди,
Анга энгишгерек энибди
Тамам суйгенден кѐк тейри.

Къарлы тауладан ашыгъады,
Толкъун толкъуннга къаланыб,
Элни ортасын Теберди суу,
Тарта орайда къадалыб.

Субай тауланы да, элни да
Кѐреме аны ичинде,
Дагъыда, майна, эсленедиле
Элим ёсдюрген илячинле.

II

Чууакъ кѣк, сабий джыламукъча,
Кирсизди, бѣрекчады ай,
Эм къар агъарады мамукъча,
Тауну тѣппесин къучакълай.

Сютлю таягъы бла бояйды
Бѣрек ай парат чегетни.
Джарыкъ джырын бѣлмей джырлайды
Терен ѳзенде Теберди.

Джагъада сагъышлы олтурама,
Шоркъала ийнакълай джюрекни.
Мен сууда, кюзгюдеча, кѣреме
Чегетни, кѣкдеги «бѣрекни».

Элден тауушла эштиледиле:
Къобуз келишеди харсха —
Мени джюрегим сагъаяды,
Чабар ат хазырча чарсха

III

Сюеме кюмюш кечеле бла,
Къайтсам да арыб къышлыкъдан,
Ойнай эм кюле тенглерим бла,
Къаным да къайнай джашлыкъдан,

Джарыкъ тойлада накъырда бла
Гокка къызланы къызарта,
Ариу джарашыб къобуз, харс да,
Мени къанымы ойната,

Къанат тауушум да аныча
Юйню алдырыб хахайдан,
Алай тепсерге адамыча,
Айырылмагъын, элим, тойдан!

ЧОЛПАНЫМ

Туугъанлы этгеним тенглеге туурады —
Атламым тик ёрге болгъанлай турады.

Мийикден джап-джарыкъ нюр чолпан ышарыб,
Мен анга тау башдан джетерге ышаныб

Баргъанма, тюбеген тыйгъычны чачханлай,
Мийикден мийикге джолуму ачханлай.

Баргъанма, тузлу тер бетими джуугъанлай,
Мазаллы иннетден джангы кюч туугъанлай.

Эм мийик буду деб бир джерге джетгенме,
Былайда солуюм деб мурат этгенме.

Андан да ёргеде кёрюндю бир къая,
Къатында — акъчепкен къайынчыкъ сымпая.

Къаяны тюбюнден гара суу боркъулдаб
Чыгъады, саркъады энгишге шоркъулдаб.

Бек суйюб, мен андан кёб кере тогъудум,
Терекни тюбюнде солургъа олтурдум.

Башымда чууакъ кёк джулдуздан толубду.
Чолпаным алагъа тамада болубду.

Атады таулагъа ол джаухар таягъын.
Ол болуб башханы шо къайдан сайлагъын!

«Не дейсе?» — дегенча, гарагъа къарадым,
Теренден боркъ-боркъ-боркъ дегенча англадым.

«Огъай, боркъ демейме, — деди ол, — къоб дейме,
Мен санга солургъа тыйыншлы кёрмейме.

Ёртен улу Азретни халкъ алгъан джырыма,
Кёрюкде-джюрекде къызгъанма — джылыма.

Чолпаннга тюп-тюз бар, этме да мурукку,
Джолунгда кёзлеуден кюч-къарыу боллукъду!»

Халкъымы тини, сен тюз айтдын — кьуандым.
Тюбер халкъ кёзлеуден кюч алыргъа ууландым.

Къаядан къаягъа тыйгъычны чачама.
Чолпаным, мен санга алкъын джол ачама.

ЭСКЕРТМЕ

А. С. Пушкинден

Мен орнатдым адам кьолу эталмазлыкъ эскертмени,
Халкъны анга салгъан джолун ханс басмазын билеме
мен.

Александрий тоханадан да иги танг мийкликке
Аны бойсунмаучу башы ёхтемлениб кёлтюрюлгенди.

Огъай, бютеу ёлмезме мен, сыйлы лирадагъы джаным
Ёлюгюмден артха къалыр, бошалыудан къачар кери.
Ай-кюн тюбю джер джюзюнде поэтлени джангыз бири
Джашаса да. айхай, манга тыйыншлы сый-махтау
берир.

Джайыллыкъды мени атым бютеу уллу Эресейге,
Сагъынныкъды сора аны сёлешинген анда хар тил,
Славянланы ёхтем туугъан туудукълары, тунгус
халкъы,

Дангыл тюзю керти шоху — къалмукълу бла
шималчы финн.

Да турлукъма кёб заманны халкъны суйген джашы
болуб.

Джыр бла уятханым ючюн аны огъурлу сезимлерин.
Ма бу хыны ёмюрюмде бошлукъну махтагъаным
ючюн.

Таукел излегеним ючюн аугъанланы кечилирин.

О муза, сен тынгылаучу бол кёк тейрини буйругуна,
Кёлкълдылыкь кьоркьутмасын, излемей тур
бюсюреу-сый.
Махтаугъа да, сёгюуге да бирча рахат кёзден къара,
Гели бла даулашыудан да, о муза, сен кесинги тый.

* * *

Сен — Къобанны ол джанында субай нызы —
Акь башлыкьлы деу таулары ариу кызы

Мен Къобанны бу джанындан къарагъанма.
Санга джолну бек кыйыннга санагъанма.

Алай а сен манга къараб ышар ансы —
Джюрегимде ийнамымы ышыр ансы.

Мени сенден суу толкьунла тыялмазла —
Насыбымы кыйын джолла сыйралмазла

Джюзюб джыра Къобан сууну шоркъларын.
Ол джанына ётюб, санга ашыгъырма.

Къууандырсанг мени джюрек кылларымы.
Ёмюрюю сени бла ашырырма.

КЪОБАНЫ АУАЗЫ

Джырлар ючюн туумасам, туумай
Къалсам да, болурем разы.
Халкъыма джырымдан эштилсе, насыблыма,
Акьтолкьун Къобаны ауазы

Анам бешикге белеген кюн
Болгъанды белляу ол ауаз.
Юсюю салкынлаб, сююмлю чайкългъанды
Къобаны бойнунда бурма наз.

Кёкге тирелген таула тебмей,
Бетлерин да басыб чегетле,
Ол ауаз уятыб, ёзеннге къарагъанла,
Ёхтемлик кийире джюрекге.

Ёсгенме, Къобан да, таула да
Салыб суймеклик къаныма.
Мен былайда назикбел къаракъаш
таулу къызы
Бек суйдюм кесими джанымдан.

Таулу къыз! Сени джюрегингча,
Мермер таулары къойнунда
Къарачай шахарым ышарыб сюеледи
Теберди бла Къобан бойнунда.

Былайда Теберди да, Къобан да.
Тарта орайда къадалыб,
Шахарны къучакълаб бир-бирге
къошуладыла,
Толкъун толкъуннга къаланыб.

Толкъун демлешге кёз ачалла
Чыгъыб студентле солургъа.
Юйюмден узакъда кёб талпыб айланганма
Мен ала бла бирге болургъа.

Ала бла бирге тюшюрюм
Ёсеме сабийлик джылланы.
Оюнчакъ орнуна, Къобанны сакъларгъа дёб.
Кёб сабий автомат алгъанын.

Ёсимдеди элим, шахарым да
Джауну тобундан джаннганы,
Бушуулу кёгюбюз къаралыб, джыламукъ
да
Сарнагъан Къобаннга джаугъаны.

Ёнди джокъду бизге келалыр джау,
Басханды къабырын чыгъанакъ.

Қъобанда халкъыбыз хорламы бла ёхтемди,
Кууанчлы ауазын чыгъарад.

Джырлар ючюн туумасам, туумай
Қъалсам да, болурем разы.
Халкъыма джырымдан эштилсе, насыблыма,
Акътolkъун Қъобанны ауазы.

ДЖЮРЕГИМИ БИР АЧЫҚЪЛАЙЫМ САНГА

Джюрегими бир ачыкълайым санга,
Қъарагъаны мени тынгымы бузгъан
Қъарачай кыз, татлы тенгим!
Сени джашарыкъ ёмюрюнг
Джарыкъ болсун кёкде Чолпан джулдуздан.

Доммай тауну башындан Чолпан къараб,
Джюрегими ичинде ышаргъанча,
Сени хурметли тюрсюнюнг
Мени санга кёлсюндюрюб.
Кёб окъуу джыл туурамда джашагъанса.

Манга джазсанг, унутмай сыфатларса
Тебердини субай ёсген назларын.
Мен алагъа къарагъанлай,
Кёз туурам бла ётедиле
Қъарачайны тойгъа чыкъгъан кызлары.

Кёрюнеди акъ толкъунлу кёк Қъобан
Орайдасын тау ичинде тартханы,
Сен да аны джагъасындан
Биргенге тенг кызларынг бла
Ойнай-кюле элге чыгъыб баргъанынг.

ҚЪАРТНЫ ДЖЫРЫ

Толгъан ай, таула башы кенг кышлыкъ,
къой къош,
Қъошну аллында къурулгъанды шынкъарт.

Къойла да джатыб, кюшенедиле хош-хош.
Джырлайды, кюмюш сакъалын сылай, къарт.

Акъсыл къашлары бек хыны туюлюбдюле,
Кёз къакъмай къарайды кызыл мыдыхха.
Берчли къоллары джумдурукъ этилибдиле,
Джырлайды налат бере къан урушха.

Джетген палахла кёзюне кёрюнедиле:
Кюйдюрген ёртенле ичин барды талай джыл.
Хатасыз бек кёбле къыйынлыкъ кёлтюргендиле,
Къазауат деген сёз думп болур хал ачыл!

БОЛ ДЖЫРГЪА КЪОНАКЪБАЙ

Джюрекде джыр болса, джашауунг сени —
тынч,
Сен — джарыкъ, сен — мутхуз, насыбдан а толу.
Сен джырны кыстасанг, ёмюрюнг сени — кыш,
Сен — сууукъ, сен — къургъакъ, хар къуру
ачулу.

Джыр джазмайса сен, хо, анга сёзюм джокъду.
Минглени джангызы болалады поэт.
Джыр санга джол табса, джюрегинг къалай
токъду!
Бол джыргъа къонакъбай, болушур ол адет.

ТЮЗЛЮК ЛЕГЕНДАСЫ

Зар Эмеген сууну бойнун кесгенди,
Нарт элини кызын-джашын эзгенди.

Ол пасыкъны хорлар-къыстар къарыу джокъ,
Нарт элинден энди суугъа барыу джокъ.

Джюреклени кюйдюргенди-джаргъанды,
Буруш аман быллай джорукъ салгъанды:

— Джангыз уртлаб суудан тамчы къоймагъан,
Аны ючюн а суудан къарны тоймагъан

Шохум болур, джаным кибиб кёрюрге,
Сёз да салмай, излегенин берирме.

Келиб сууну эталмаса уа уртлам,
Джаны саулай джутаргъа мен унутмам.

Бу зорлукъдан чыгъалмай, халкъ безгенди,
Мадар табмай кёб заманны тёзгенди.

Бир кёзюуде джортууудан Алауган
Нарт элине мийик айрыдан аугъанды.

Къыйынлыкъны чекген эли сезгенлей:
«Дурус тюлдю мындан ары тёзген!» — дей,

Гемудасын ашхы тукъум къамчилей,
Суу башына учханды илячинлей.

Джетер-джетмез Гемуданы тылпыуу
Тебрегенди суу толкъунланы къуууб.

Чартлаб чыгъыб: «Кимсе?» — деди Эмеген.
— Алауганма сууну нчерге келген!

— Да сен сууну эталмай къойсанг уртлам,
Джанынг саулай джутаргъа мен унутмам!

Ол сёзлени эштиб, Алауган кюлдю,
Эмегенни ачыуу кёлтюрюлдю,

Уф деб аны ол джагъагъа тюшюрдю,
Уф деб сора юсюне сууну юрдю.

Кёзюн ачыб къараса уа Алауган —
Эмегенни къарны толу адамдан:

Челеклиле, къамалыла, шокклула,
Малладан да — атла, къойла, токълула...

Мал, адам да турадыла алгъасаб,
Излемейин мындан чыгъаргъа хыйсаб.

Ачуланыб кыджырады Алауган:
«Нек турасыз ёлюкле болуб саудан?»

Епкелерин, ичегилерин кесигиз!
Къарнын джырыб чыгъаргъа кюрешигиз!»

Ол кюрешиб ёргеракъгъа ёрледи,
Эмегенни кир джюрегин сермеди.

Зыб деб кесди кир джюрекни къурч къама,
Къарнын джырыб къуюлдула адамла.

Сора ёлюкге Гемуданы джекдиле,
Сюре-сюре терен чунгургъа джетдиле.

Туураб къуюб, юсюн толтургъандыла,
Сууну да эски орнуна бургъандыла.

ДЖИГИТЛИКНИ ЭСКЕРТМЕСИ

1

Энтда джауад, энтда тюшед джерге къар,
Тау ауушха кетедиле адамла.
Дарман хауам, ариулугъум бек джарар,
Келигиз деб чакъырадыла таула.

Мен барама, сагъышым а — бек ауур,
Озуб кетген болум тюшюб эсеме.
Бусагъатда чыгъады жарыкъ дауур,
Къан тамгъанды ол заманда уа кѣзден.

Къар джаугъанды, къар тюшгенди бу
джерге,
Ахлуларым баргъандыла былай кетиб.
Ала суйген мийкликге минерге,
Къатылгъанды, ызларындан джау джетиб.

Окъ тийди деб къарамайын джаны сау
Кюрешгенди мийик таба сюркелиб.
Къутулмагъан кесин саулай бермегенд,
Ол къучакълаб ёле билгенди джерин.

Саулары уа къарлы мийикге ёрлеб,
Бетджанладан сауутларын бурдула,
Артыкълыкъгъа башчы болгъан джаулары
Атыб-атыб аямайын къырдыла.

Атам ол кюн: «Суу келтир!» — деди манга,
Суулукъ алыб чабхан эдим Къобаннга.
«Къара суудан ал!» — деб къычыргъан эди,
Къобан суу а къатышыб эди къаннга..
Шкокну тутсун, къаламны тутсун къолум,
Андан бери ёрюшдю мени джолум.

2

Энтда джауад, энтда тюшед джерге къар,
Мынгайышыб симсирейле джитиле.
Башларында мийик эскертме да бар,
Джер тюбюнде джатадыла джигитле.

Ол эскертме джаугъа къаршчы солдатды.
Къарачаймыд, орусмуду, эрменмид?..
Ким да болсун, Совет джуртумданды ол,
Бизге насыб излеб джанын бергенди.

Сюеледи, мийикден узакъ къараб,
Бу джерлени ёхтем сакълауулуча.
Къолунда да барды аны гранаты,
Келген джауну атыб ийиб урурча.

Эскертмеге сый берирге деб келиб,
Мен къарайма ол джигитни кёзюне,
Баш урама тюрсюню айтыб тургъан
Таукелликге, джигерликге, тёзюмге.

«Мен неге да юрендим, — дейд, — чыдаргъа,
Джангы тюлдю уруш этиу боран бла,
Мен эм мийик тау джитиге чыгъаргъа
Этерикме сени, боран, къорарлай».

Кюрешгенди, этгенди боран сыйыт,
Быргъайым деб тау джитиден ызына.
Ол баргъанды ачы боранны джырыб,
Тау тёппеде бегирина базына.

Адамланы сау джашатхан кюрешди,
Алайсыз а бу къар юсюнгю басар,
Тынч тургъанны къучакъларгъа ол ёчдю,
Гыйы бузлаб, бу ташлы джерге къысар.

Бой бермегенд, ол шарт андан кериди.
Мийикликде кёрюнгенди тау джити.
Аллайлагъа баш насыбны бириди
Солуу алыу джетер джерине джетиб.

Къыйсыкълыкъны сюймегенди джюреги,
Джолну тынчын излемей джюрюгенди,
Къыйынлыкъны чекген кюнюнде джери
Джашау ючюн ол джашауун бергенди...

Джигитликди, ненча минг джыл ётсе да,
Адамланы эслеринде джашагъан.

Ёмюрлени джыра-джыра джылтыраб,
Тёлюлени кёзлеринде джашнагъан.

Узакъ къараб сюследи ол солдат —
Батырлыкъны баш юлгюсю таулада,
Къатында да джатадыла тулпарла,
Джуртубузну сау къутхарыб джауладан.

3

Энтда джауад, энтда тюшед джерге къар,
Энтда тууад таулу юйюрде сабий.
Таулу ана, сен аны, табыб мадар,
Быллай уллу кюрешни джолу бла ий.

Аталадан бизге джетген насыбны
Ол да минглеб келликлеге берирча,
Мени ишим хайыр берди джуртума
Деб къууаныб, эркин къанат керирча.

ПОЭЗИЯМ

Гитчисликден кечеми, кюнюмю да
Ашырдым излеуде джыр сёз мен.
Къыйналады менден бек
Деселе, ийнанмазма,
Таулада магъадан излеген.

Кесилсе, чартлаб къан чыкыгъан сау сёз
Табылгъынчы излеудю ишим.
Мен аны табалсам,
Иги танг кёрюннюкдю.
Халкъым, джыр хазнангда юлюшюм.

Ол болур къанымы амалсыз кюн
Сагъышсыз мерекеб этдирлик.

Олду сау кечени
Олтуртуб джаздыргъан.
Ышартхан, джетгенлей эртденлик.

Таулада эртденликча тазады
Джюрегим ма санга, джамагъат.
Мангылай кыйыным
Бютеулей халалынгды,
Турсун ансы джетген кюн джараб.

АНАМ

Цеков Пасарбийден

Къарт болгъанса, анам,
Инджилесе хаман,
Кел, джашынг джашынгды,
Кел, аны бла тур.
Отунум-сууум деб,
Кийимим, малым деб,
Бир затха кыйгъырмай
Джылыда олтур.

Емюрде кетмезме
Деб турсам да, анам,
Узакгъа атханды
Юйюмден джазыу.
Бир сагъат кёрсем да,
Бир минут кёрсем да,
Сёзюнгю эштсем да,
Джюрекге — асыу.

Сыртладан ауубду,
Тюзледен ётюдю
Сен мени джарсытмай
Ёсдюрген элчик.

Элчикде — эски юй,
Ол юйде — тыбыр таш,
Санга бек кыйынды
Кетерге кечюб.

Хантладан татлыды
Хар хантынг да, анам,
Ашыгъыб келгенме,
Сал да бир сыйла!
Чепкен согъайым деб
Акъ джюн ийиргенсе,
Халынгы тутарма,
Къыппангы сайла.

Къалай бек борчлума!
Не бла къайтарырма?
Джокъдан бар этдинг да,
Бердинг сен джашау.
Бу менде джюрек от
Бютеулей сангады,
Сен джашаб тур ансы,
Аначыгъым, сау.

ДЖУУУННГАН ДЖУРТУМ

Кёк кюкюрейди, от да джашнайды
Кече, тауланы джарытыб.
Бу уллу кюуанч салютха ушайды,
Пелиуан тобла атылыб.

Кёк кюкюресе, джер джырылдайды
Бу джайгъы джылы джангурдан,
Тынгыласам, мени джюрегим джырлайды
Джангур макъамы ариудан.

Этда кюкюре, этда кюкюре.
Джарыт тауланы бютеулей!
Къуй джерибизге таякъ джангурну,
Сабанла уллу битерле!

Кёб да джауду да тохтады джангур,
Кёб шоркъа саркъды чатладан.
Джелчик урду да, булут къорады,
Ёзенни джарыкъ джокълагъанд.

Башлары ачыкъ, тюблери ачыкъ,
Бетлеринде — булут белликле,
Туугъан тауларым узалыбдыла,
Узалыбдыла мийикге.

Саулай кечени джангур тюбюнде
Тургъандыла да джуууна.
Эртденбласында тап-таза таула
Къараб туралдыла ышара.

КАВКАЗ АУУШЛАНЫ ДЖИГИТЛЕРИ

Душманларынг ташларынгы теблерлерин
Сюймегенден буруу болдунг алларына.
Халкъым, сени къазауатха кетгенлеринг
Эсертмеле болгъандыла тауларынга.

Ала аман къалаладан мийикледе —
Кёкге джетген тау башлада сермешдиле.
Биз джашайбыз, джигитлени бекликлерин
Бу тау джуртда къаяла бла тенгleshдире.

Ачы-ачы кёк кюкюреб, джылы джангур
Джырын джырлай, хурмет джайды тегерекге.
Ол тауушла тоб тауушну ауушдуруб,
Ёседиле джаш тёлюле бюгюнлюкде.

Елюм себген къазауатны кюкюреую
Эскиликни теренне тюртюлгенди.
Эсгертмели джигитлени кючлеринден
Джерибизге кюн джарыгъы бюркюлгенди.

Бѣлек-бѣлек чыгъабыз биз ауушлагъа,
Сослан ташла келигиз деб къарайдыла.
Аталаны бу биз баргъан ёр джоллары
Джолубузну белгилерге джарайдыла.

Душманларынг ташларынгы теблерлерин
Сюймегенден чыгъарыкъбыз ачы урушха.
Бир айтырым: джау ёмюрде унутмасын
Келалмазын алгъындача тау ауушха.

ДЖЫЛЫ СЕЗ

Хыны эсенг, сагъыш эт:
Хыны сѣз — башха къазыкъ.
Алай а кимни башына
Деб бир сораيم, базыб.

Джылы сѣз — джаннга азыкъ,
Дарманлагъа да — базман.
Насыблыды джолларын
Джылы сѣз айта озгъан!

Джашауну хынылыгъы
Азмы бузду джюрекни?
Энди аны багъаргъа
Джылы сѣз бек керекди.

Хынылыкъгъа хынылыкъ
Бизде да табыллыкъды.
Джау джаугъа тик болса да,
Шоуха осал къылыкъды.

Хыны эсенг, сагъыш эт:
Хыны сѣз — башха къазыкъ.
Алай а кимни башына
Деб бир сорайым, базыб.

АДАМНЫ ЁМЮРЮ

Джюзден атлады деб
Эштсек, къууанабыз,
Ачыйбыз, джашлай
Ауушду деб эштсек.
Туудунг дунягъа —
Дуниядан кетериксе,
Ёмюр деген неди?
Ёмюр — бир кесек.

Джюз джыл джюрюдюнг —
Джарлыгъа джарсыдынгмы?
Онгсузну къоюб кетмей,
Этдингми джакълыкъ?
Биреу къууанса,
Джюрегинг джарыдымы?
Сени сындыралмай
Къойдуму джокълукъ?

Таудан сыбызгъы согъа
Терк саркъгъан кѣк суу
Айтдымы санга
Эскиден хапарла?
Сезимле туудура
Эсинги бѣлдюлеми
Сынджыр таулары
Башлары бу къарла?

Узакъдан тансыкълаб келиб,
Этдингми уппа

Атанг къалагъан
Хунаны ташларын?
Аккыл-теккил болмай,
Джигитча кетдингми
Сермешге ашыргъан кюн
Джуртунг джашларын?

Халкъынг ючюн тиш къысыб
Сен къарадынгми
Джутаргъа деб келген
Аджалны бетине?
Анача сыйлы ёзенле,
Сизсиз неди
Джашау деб келдими
Сени кёлюнге?

Алай эсе, болду
Ёмюрюнг сени кёб джюз:
Джылына он джылны
Джашадым деб къууан!
Мени къалай бек
Багъалы адамымса!
Огъурлу ышартсын
Хар атыб келген танг!

КАК ЧОЮНЧУКЪ

Узакъда, тубанда кёрюнеди
Эм татлы заманым — сабийлик.
Эсими кесине кёб бёледи
Эм татлы заманым — сабийлик.

Къышлыкъда къошубуз. Эртденги чыкъ
Джылтырайды арбаз мантлада.
Биз да къой сют бла как биширебиз,
Джаратыб аны бар хантладан.

Чоюнчукъ пысылайды. Къошну уа
Толтургъанды какны тыллыуу.
Къарнашым къалакъчыкъ бла булгъайды,
Мен киргенме къошха бет джууб.

Как бишди. Чоюнчукъ да тюшгенди.
Ашайыкъ. Ашаргъа уа къайда?
Экеулен кирдиле: «Быстро, быстро!» — деген
Сёзлени биз эштдик алайда...

Беш джылда эдим мен, къарнашым а
Тамадады менден алты джыл.
Быстро! Быстро! Ёзен таба энди
Къауданда бу кюмюш чыкълы джыр.

Кагыбыз а къалды, асыулу как,
Киришли чоюнда тютюнлей,
«Быстро! Быстро!»—бизни, джауланыча,
Къышлыкъдан ёзеннге сюрдюле.

Замансыз чал урду, къартайгъанма,
Узакъда уа кёреме, майна:
Чоюнчукъ пысылдай тютюнлейди,
Ол какны ашаргъа уа — къайда?

АТАМ

Мийик тауну баш джанында джокъду агъач,
Тёбенракъда анда-мында зыгытчыкъла
Къаяланы юслеринде ёседиле.
Бек гимыхды къатларында кырдыкчыкъ да.

Тёбенракъда ары — чегет, бери — чегет,
Арасында — кёзлеулю джашил табхыр.
Алайда уа «башы тешик, тюбю чирик»,
Мурса басхан бир тёнгерте къош турады.

Ол кѡш эди туугъан кѡшу Сосланбекни,
Ары чыгъыб, ол кѣб ауур сезим чекди.
Атасыны кѡл ызларын кѣргенинде,
Аны эси эски заманга кетди.

Эртделеде Теберди деген элде
Якъуб суйюб Сапраны алгъанды,
Бир-эки деб сора ол экисини
Джашы, кызы сау онеки болгъанды.

Насыб излеб кѡурагъандыла ала
Дуниягъа бу мазаллы юйюрню.
Этер ючюн балаланы джокъдан бар.
Ата-ана не кѣрмеди, не кѣрдю!

Хар таулуча таугъа чыгъыб, тюзге эниб,
Анда малгъа, мында джерге кючюн бериб,
Ач-джаланнгах болмасын юйюрюм деб,
Анга аталсын хар сагъатым, хар кюнюм деб.

Рысхы этиб кюрешгенди атам Якъуб,
Джетмег ючюн юйюрюне аз да джокълукъ,
Бугъойланы джанлары бла тау артына
Джюрюгенди артмакъ салыб атына.

Малын элтиб, кѡумач келтиргенди бери.
Мындан ашлыкъ алгъандыла эзелери.
Юйге келсе, кече агъач джоннганды ол.
Талай кюннге бир арбаны джыйгъанды ол.

Кеси эгиб аны юсюнде хар кергини.
Ариу бояб аны ичин, тегерегини.
Джашчыкълары кѣрюк басыб, ол темирден
Эл джашауда кереклени барын этиб,

Алай бла муну юйюнде оравагъа
Кийим джетиб, артыгъы бла азыкъ джетиб,
Сабийлери китабла алыб къолларына,
Баргъандыла Якъуб этген школларына.

Якъуб кѣбге элде межам сюегенди,
Саулай эл да анга тилек тилегенди.
Орта школну бошагъан-бошагъанларын
Была вузлагъа бирем-бирем ашырдыла.

Ата-ананы къайгъылары кѣб эдиле,
Къайгъылагъа кѣб къайгъыла къошулдула.
Анга — кийим, анга — ачха, анга — бочха,
Бошаб къайтса, джетер эсек, а къууанчха!

Ол кѣзюудю мени да джаратылгъаным.
Игиликгеми, аманлыкъгъамыды туугъаным?
Табханла уа насыбха деб табхандыла,
Мени амалтын рахатлыкъны атхандыла.

Сабийчиклей ёксюз къоюб кетгендиле,
Андан бери бек кѣб джылла ётгендиле.
Ёксюзлюкню къыйынлыгъын толду чекдим,
Ма кесим да энди къартлыкъгъа джетдим.

Туугъан джерни кѣрюрге деб барама —
Атам аугъан ауушладан ауама,
Мийик тауну баш джанында джокъду агъач,
Тѣбенракъда анда-мында зыгытчыкъла

Къаяланы юслеринде ёседиле.
Аяз урса, къалтырайды кырдыкчыкъ да,
Тѣбенракъда ары — чегет, бери — чегет,
Арасында — кѣзлеулю джашил табхыр.

Алайда уа «башы тешик, тюбю чирик»,
Мурса басхан бир тёнгертке кьош турады.
Ол кьош эди туугъан джери Сосланбекни,
Ары чыгъыб, ол кёб ауур сезим чекди.

ТЕНГ — СЕНИ БИЛЕГИНГ

Тенгинги къайтмаздан тас этсенг,
Тас этесе аны бла бирге
Ол кесинг дуняда джашарыкъ
Джылланы бёлегин.

Тенг — сени къуанчда къанатынг,
Бушуулу кюнюнге — дагъанынг,
Тенгликни сен джашат да джаша,
Тенг — сени билегинг.

Биз школгъа да бирге джюрюдюк,
Чуу сууда да бирге кёб джюздюк,
Кендирни да бирге байладыкъ
Ол узакъ джыллада.

Тансыкълаб ол татлы кюнлени,
Сен мени, мен сени къучакълаб,
Сёлеше къаллай бир айландыкъ
Ма бу тау джоллада.

Джанымдан мен юлюш этерик
Къаллай бир асыулу къарнашынг,
Къаллай бир асыулу эгечинг
Таралгъанды санга —

Илмуну башына ёрлеген,
Кесин чыртда уллу кёрмеген,
Тауланы къууанчын джырлагъан
Фахмулу инсаннга.

Тенгинги къайтмаздан тас этсенг,
Тас этесе аны бла бирге

Ол кесинг дуняда джашарыкъ
Джылланы бѣлегин.

Тенг — сени къууанчда къанатынг,
Бушуулу кюнюнде — дагъанынг,
Тенгликни сен джашат да джаша,
Тенг — сени билегинг.

ТУУГЪАН ДЖУРТУМ

Мен излеген тау эди да, чыкъгылма
Булутладан мийик болгъан сыртлагъа.
Минги Таугъа къарайма джюрек къанмай,
Ол — ъхтемлик Къарча джайгъан джуртлагъа.

Анда Къарт- Джурт, анда Хурзук, Учкулан
Къарт Минги Тау берген сууну ичедиле,
Мал къайтаргъан, тау теренин чучхугъан
Ишти джашла быллай акъыл бичедиле:

«Улуу Джуртну алтын кесеги бу джер,
Биз а — бютеу совет халкълагъа къарнаш.
Эски джуртну таныгъан сейир этер:
Бойсунубду таулада бизге хар таш.

Машинала чыгъадыла, гюрюлдеб,
Алгъын джаяу кючдси чыкъгъан таулагъа.
Минги Тауча мийикге кѣлтюрюл деб,
Ма бу онгнуну Ленин берди саугъагъа.

Минги Тауну кьойнундан саркъгъан Къобан,
Эниб барыб тюзлеге сен салам айт!
Мийикледе уллу къууанчны къургъан —
Бек сыналгъан тенглери бла Къарачай».

СЫЙЛЫ ЫШАНЛА

Тамбла мен да сау къалыгъыз дерме
Бу кюннге, бу джерге, джагыкъгъа.
Айланама сыйынмагъан кѣрмей
Дунияда ол кесгин джорукъгъа.

Хата джокъду. Къаудан къораса да,
Тюбюнден чыгыучанды кырдык.
Джуртха не къадар кѣб джарасакъ деб.
Тауланы, тюзлени да джырдыкъ.

Менден кетме дегенча урады
Къарачай наратны ийиси.
Этегин джолума таб джайгъанды
Минги Тау — тауланы неси.

Джюрекни джаш этерча чыгъады
Бу кюмюш шоркъаны ауазы.
Къаныма нюр болуб къошулады
Бу джуртну сериуюн аязы.

Тамбла мен да сау къалыгъыз дерме
Бу кюннге, бу джерге, джарыкъгъа.
Айланама сыйынмагъан кѣрмей
Дунияда ол кесгин джорукъгъа...

«МЕН — МАИНА ОЛ ДЖАРЫКЪ АДАМНЫ КЮЛГЕНИ»

Кесингча сынынг сюелди туурамда,
Ма быллай кюн келмей къалмаз туугъаннга

Болду ахырынг бу тебе бла бу таш.
Ненг къалды, от къанлы, туу санлы джаш?

Қыайда сыймеклик бла улуу муратынг?
Қыайда ол джырчы деген, алан, атынг?

Ташха бурулган тенгимден ма джууаб,
Айталыр деб айталмайма башха андан таб:

«Джюрютдюм сыймеклик бла улуу муратны,
Ол манга хар кзуру зауукълукъ сынатды.

Ахыр атламны да джырлай этдим мен,
Тёлуге муну барын бере кетдим мен.

Бу тебе тубюнде сен излеме мени,
Мен — майна ол джарыкъ адасны кюлгени».

ДЖЮРЕКНИ АЗЫГЪЫ

Ол кзауат этген эди мени юисюз,
Аны юсуне — квалган эдим мен ёксюз.

Энди этсем джер джюзюню сагышын,
Джан тамырла туруб кваладыла шын.

Келмесе уа джазыуга кзууанырым,
Тюгенеди джюрегими джарыгы.

Джюрекни уа багъар ючюн, дарманнга
Ол кёзюуде не керек болур манга?

Бир талай джыл мындан алда да былай
Басхан джюгюм тюз ма бюгюнча кыйнай.

Халкча айтсакъ, чыгъарлай болуб джаным,
Эсимдеди бу назмуну джазганым:

«Джюрегими багъар ючюн, дарманнга
Бусагъатда не керек болур манга?

Магъаналары мутхузлукъну джарытырлай,
Макъамлары суукълукъну джылытырлай,

Хар сёзю зынгырдаб чыгъарлай ауузумдан
Сау назмула, джашаудан толу назмула.

Джюрегими багъар ючюн, дарманнга,
Андан башха не керек эди манга?»

Кёб джунчутхан джарсыуларыма чыдаб,
Андан бери джазгъанма талай китаб.

Назмуланы бетон булгъай тизгенме,
Кырпыч ташыб, таш ташыб юй ишлегенме.

Умутларым кёб эдиле, энтда — кёб,
Толадыла ала асыры акъыртын.

Джылларым а бири бирин къууалай,
Терк огъуна джетиб келеди къартлыкъ.

Къаллай болсун. Бурхуду да ёмюрюм!
Умутларым мени бламы ёлюрле?

Къайгъыладан къутулсам, табыкъ келиб,
Огъесе ала тирликми берелнрле?

Элтген джюгюм ауур эсе да мени,
Бу сагъышым къайгъы салды джюрекге.

Умутларым ёлмез ючюн биргеме,
Он къатха кёб джюк элтирге керекме.

Джюрекге азыкъ керек болуб турлугъу
Эсге салды ол алгъыннгы сорууну:

Джюрегими багъар ючюн, дарманнга
Бусагъатда не керек эди манга?

Заман джетмей, ишим тынмайын къалса,
Мен суйгенча баджарлыкъны кёрмейме.

Ол себебден, ишни эбинден тайсам,
Термилеме, ышармайма-кюлмейме.

Джол кёрюзген джулдузум табылгъынчы,
Тынгы табмай, дыгаласда джашайма.

Ишни тынар джолун тюз танысам а,
Мен, тенглерим, насыблыгъа ушайма,

Къан бла кирген джан бла чыгъар бир
иннетим —
Илму ишни баджарыу бла назму этиу.

Джакълагъанма джашауумда мен ол джолну,
Тюз баралсам, излемейин онгну-солну,

Джашаууму къалгъанын бир кючлю урунсам —
Джетдиралмай тургъанымы джетдиралсам,

Тёлю андан ала билиб алса хайыр!
Аны кёрсем, джюрегим бир тынчайыр.

Туумагъанем джерге къуру ауурлукъгъа
Деялырма ахыр кюнде, кете джокъгъа.

Джюрегими багъар ючюн, дарманнга
Андан башха не керек эди манга?

ДЖЮРЕКНИ ДЖАБСАРГЪАН ИНГИР

Да сау бол!
Бу ингир эсимде джашарыкъды.

Бу субай къайынла,
Бу джаугъан къар бла сен.
Къайынла да, бу къар да.
Ма мен да кюлебиз,
Акъ чилле чачларынг
Юсюнге тѣгюле, сен кюлсенг.

Джюрюдюм,
Бек кѣбден бѣри чыртда ышармай
кѣлюм.

Бу ингир ма аны ючюн
Кѣрюнеди артыкъ да ашхы.
Къайгъымы къоратхан,
Джарамы ачыуун шаушалтхан
Бир ингирди ма бу,
Болса да мылы эм кышхы.

Къууанчлымыса сен,
Къайынла ичинде акъ чачлы кыыз?
Огъесе мендеги къайгъыны
Чачаргъамы кюлесе-ойнайса былай?
Бу ингир ючюн мен
Эсингден кетмезлик бир саугъа этерикме.
Айыбды-айыбды
Ашыргъан сени, мѣлек, къурлай.

Да сау бол!
Бу ингир эсимде джашарыкъды,
Бу субай къайынла,
Бу джаугъан къар бла сен.
Къайынла да, бу къар да.
Ма мен да кюлебиз,
Акъ чилле чачларынг
Юсюнге тѣгюле, сен кюлсенг.

МИНГ ДЖОЛНУ АРАСЫНДА

Кимди гитче заманында
Уллу болургъа суймеген,
Кёб джолну да кёрмеген сынаб!
Киши эталмагъан бир иш
Тындырсам деб мен къаллай бир
Кюрешгенме, кесими къыйнаб!

Тёрт джолну арасында да
Табыб къоялмайса мадар
Аджашмай бир тюзюн сайларгъа,
Мен минг джолну арасында
Джарсый, кёб джыл ашыргъанма,
Билмейин къайсысын атларгъа.

Самолётла уча эдиле,
Поездле да бара эдиле,
Адамладан толуб ичлери,
Бир къаууму — кюн чыкъгъаннга,
Бир къаууму — кюн батханнга...
Хар кимни сайлагъан бир джери.

Мени къайда не сакълайды,
Къалай ары джол тутайым?
Муратдан кенгдеди сымпайуу.
Джолну оюмлаб сайламай,
Кёзюнге кесгин кёргюзмей,
Тамам тынчды терсине тайуу.

Уллу ишле баджарыргъа
Учунмакълыкъ къанында эсе.
Умут этме тынч къутулургъа.
Бир джашауунг эки болмаз,
Заманынг алай кёб тюлдю
Ишге болджал сала турургъа.

Чауулланы ичлери бла,
Сыртлыкъланы юслери бла,
Джолсузлукъгъа чыртда къарамай,
Узакъда ышанны кёрюб,
Керекли джюкню кёлтюрюб,
Мийкликге тюп-тюз барама...

БИР-БИРИНЕ АШЫКЪГЪАНДЫЛА ДЖАНЛА

Сюймеклик джыр джырланады минг джылла,
Джюреклеге ол табханды минг джолла.
Сюйгенлеге къаршчы болма да, джанла.
Бир-бирине ашыкъгъандыла джанла.

Джангы джетген кызыл къачхач изледи
Урлукъларын тегерекге джаяргъа,
Кеси кибик бирге кесин теджеди,
Хурмет бериб хурметинден тояргъа.

Аны кёрюб къууанганча, кёгюрчюн
Кёгюрчюнню тегерегине тепседи.
Булбулчукъ да, гоккадан быллагъа къараб.
Джыр да айтыб, ариу кюлюмсюреди.

Джаш бла кызы да, бизни кёрген
джокъду деб,
Бир-бирине былайда къарашдыла.
Кёкюреклери бир танг келишиб, тебе,
Джюреклерин бир-бирине ачдыла.

Сюймеклик джыр джырланады минг
джылла,
Джюреклеге ол табханды минг джолла.
Сюйгенлеге къаршчы болма да, джанла,
Бир-бирине ашыкъгъандыла джанла.

МУНУ АЙТДЫРГЪАН СЕЗИМГЕ ДЖЕТДИК

Сен тамам да ёчсе тынгыларгъа,
Тынгылауну керекме онгларгъа.

Мыдахлыгъынг болур ючюн кери,
Сен насыблы этер ючюн мени.

Кёлюм алыбды хар ышанынги,
Бирикдирликме джаным бла джанынги.

Огъай, кёгет берликди суймеклик,
Муну айтдыргъан сезимге джетдик.

Сен тамам да ёчсе тынгыларгъа,
Тынгылауну керекме онгларгъа.

Мыдахлыгъынг болур ючюн кери,
Мен насыблы этер ючюн сени.

* * *

Къар джауду да агъартды джерни,
Къач къышха ма бу шарт бла дженгди.
Заманым къачыб,
Агъарды чачым.
Ма, къартлыкъ мени да эскерди.

Буз тюбюнде къайнайды гара,
Шоркъаларын ёрге чыгъара,
Менде да ма алай
Санымда къайнай.
Суймеклик джашайды, ма, къара!

Сен да суй да, бол манга нёгер,
Сен мени бла насыбынги кёр.

Сюймесенг — кері,
Сюйсенг а — бери,
Бош келгениге бералмазма төр.

ЕМЮРДЕ ДА БОЛМАСЫН ХАЛҚЫМ ҚЪАРТСЫЗ

Қышха эртде ушады джылны қъачы —
Кёб адамны бузулгъанды къууанчы:

Бююн кетди халкъны уллу бир қъарты.
Қъадар бизге болду ма былай қъаты.

Аллайгъа да джол табды эсе аджал,
Ишлеринги тындыргъын мындан маджал.

Эталмадым деб ахсынмаз ючюн ахыр кюн,
Ал халкъыма файда этейим деген кёл!

Не этейик, болджад джетсе, — амалсыз,
Қъорамасын киши ансы замансыз.

Тёлюсюзю кесиледи джашауу,
Тёлю этмесин мени халкъымы джауу!

Сау қъалгъаннга ачы эсе да ёлюм,
Тёлюленнген ёлмейди дейди кёлюм.

Аны джаны сабийинде джашайды,
Мени сартын джер аны ючюн джашнайды.

Оюмлары этедиле да къуллукъ,
Ахлусуну олду эсинде турлукъ.

Ёмюрде да болмасын халкъым қъартсыз,
Болмагъанча джыл бу қъыш деген чакъсыз!

КЮНЮМ

1

Кёкде булут салпыланыб,
Тамчыларын джерге неди.
Джюрск а быллайдан къаныб,
Кюнню ачылырын сюеди.
Къайда къалгъанса, шохум, джел,
Бештау табадан бери кел,
Салпыланган булут къачарча,
Кюнюм кёзюн манга ачарча.

2

Къууду джел, булут къачды
Пёлкден Лаба тауну башы бла.
Кюнню кёзюн манга ачды,
Сёлеш деб Минги Тауну джашы бла.
Джюзесе сен мийикледе,
Джашайма мен бу тикледе.
Манга турсунуб бир тюш бери,
Ма мен боллукъ эсем эринг.

3

Кюнюм, джаным, кесинг кёрдюнг:
Ишлей-ишлей болдум уллу,
Ташны сыгъыб рысхы этдим,
Устады хар неге къолум.
Джылады да манга деб Ай,
Муну бла болчу деб къолай.
Мюлк неди деб силкиб къолну,
Бериб, кери этдим джолну.
Дагъыда тоймайын, къараб,
Излеб турады Ай кече.
Джутлугъуна къайда ёлче?
Турады джалымы санаб,
Мени уа джюрегим — чомарт,
Аны ючюн болмайма мен къарт.

Чыгъаса сен Минги Таудан,
 Батыб кетесе Лабагъа,
 Сен кѣрмеген болмаз адам
 Алгъын не энди дуняда.
 Бир айтчы, къоймай чырт джугъун,
 Къайсыды узатхан Айгъа?
 Излей джелни болушурун,
 Джалан чыкъгъанма былайгъа.
 Джашаб турса халаллыгъым,
 Алкъын кѣбдю табарыгъым.

Къызгъанмайса джылыуунгу —
 Бек кѣб алгъыш, махтау эштесе,
 Ма бу иннет джууугъунгу
 Туура кесинг кибик этесе.
 Беребиз ма деб сен бла мен.
 Аны ючюи бизге келген
 Алай къалыб кетсе да, хо!
 Рысхы бизге уа неди шо?

Кюнюм, сени ышаргъанынг —
 Умутуму ышыргъанынг.
 Бюгюн сени ашыргъаным —
 Тюбериме ышанганым.
 — Болсун, келирме мен, сакъла,
 Тамбла мени былайда джокъла!
 Къарарма тамбла айрыдан,
 Сакъларма, джаным, къайгъыдан.
 Сенден джангыз бир тилерим:
 Керти болсун суймеклигинг.

Неден билликме беклигин?
— Да не айтайым? Джутсун джерим.
Тюгендирсем сезимми,
Сюй ансы, джанчыгъым, мени!

СЮЙМЕСЕНГ А — БОЛ САУ-ЭСЕН!

Кюнню кёзюн булут джабханча,
Кёрюнмей, бюгюн кыйнадынг.
Сен къаныма киргенсе, джанча.
Кюн аязыр деб ийнандым.

Тюберме тамбла, тюберме тамбла,
Деген умут ётеди къан бла.
Къарамынгдан джюрегим къанмай,
Джууабларынг а — оюн бла, чам бла

Болдум джангыз кюннге тансыкъ,
Биз энди келишиб къалсакъ,
Эсеб бла тюл, сюйюб келсенг,
Сюймесенг а — бол сау-эсен!

АЛГЪЫШ

Тёбен кёрмегин,
Огъай демегин!

Сокъурана кирмегин,
Теннге тергегин!

Джюрегиме тынгылагъын,
Ич сёзюмю ангылагъын!

Тебиую къууанч берсин,
Аны ючюн артыкъ тенгсин!

Сюймеклик кюнлюк этиб.
Разылыкъ да тюбетиб.

Джашнаб чакъсын гюлюбюз,
Анга суюне кёлюбюз!

Урлукъ алсын тегерек,
Халкъгъа — ариула керек.

Эслерсе деб сакълайым.
Эслениб ийнакълайым!

Тёбен кёрмегин,
Огъай демегин!

Сокъурана кирмегин.
Тенгге тергеин!

КЕРЕК ЭДИМ СЕНИ БИР КЁРЮРГЕ

Джерибизни кыш берген тону,
Кюн джетгенлей — тешикден толу.

Алайлары болдула кёлле.
Керек эдим сени бир кёрюрге.

Туугъан джерим — ёзенни башы,
Джолгъа таб джарашханды хар ташы.

Эки джаны — субай ёсген наз.
Олду ансы, бумуду Кавказ?

Кел, анда мени бла ойна-кюл.
Къыппа-къызыл гюлча бир тегюл.

Сукъланырча хар бир эдельвейс,
Мен бёлюрча джангыз санга эс!

Кёрююн кёрген тау джугъутургъа
 Джангы ёсюб джетген джур бала келди,
 Сюрююнгю кьой да менден сюрюу
 кьура деб,
 Илешли ойнай, кюнле джиберди.

Энчи сюрююн кьутхарыр ючюн,
 Къаядан атыучанды башын джугъутур,
 Айбат джур бала, болчу сериуон,
 Насыбны башха джерден сакълаб тур.

Сенден кесими кенг этгенлигиме,
 Къабыныб-кюйюб барама кесим,
 Борч толтурургъа кетгенлигиме,
 Санга берилибди акъылым-эсим.

Джана тургъан отха бензин кьуйгъанча,
 Ийнар бла кюйдюрюрге кюрешдинг мени.
 Санга терслигим аз да болгъан эсе,
 Кюлюмю элтсин элинги джели.

Терс сен эсенг а, сени кёчеме,
 Кеси кесинги кечер джол изле.
 Кюн тийген тенгизча чайкъаладыла
 Манга ачыуланган кёк ала кёзле.

МИЙИК ТАУНУ КЕКЮРЕГИНДЕ ЫШАР

Ёхтем аджирни ёшюнлюк джулдузуча,
 Эки къобан къошулгъан джерде сахар,
 Къарачайны атын алыб кесинге,
 Мийик тауну кёкюрегинде ышар!

Ненча кюнню джюрюдюм эсе да ичингде,
Шахарчыгъым, джангы кёрюннгенчаса,
Манга джокъду бир джер да сенден джашил,
Манга джокъду бир джер да сенден таза.

Кёгюрчюнчюк мийикде кълкыгъанча,
Сыйлы тауну ёшюнюнде тураса,
Бир кызаса ёргеден кюлген кюннге,
Бир да тенгиз булутда джууунаса.

Къарачайны къадама къаялары
Тёрт джанынгдан мийиклеге узалыб,
Сыйлылыкъны сыйлайыкъ деб алгъанча,
Сен ариуну ала арагъа алыб.

Ёхтем аджирни ёшюнлюк джулдузуча,
Эки къобан къошулгъан джерде сахар,
Къарачайны атын алыб кесинге,
Мийик тауну кёкюрегинде ышар!

ШАХАРЧЫГЪЫМ, САУ ЭТЕРГЕ БИР ДЖАРА

Ненча кере келдим эсе да бери,
Эски джерча кёрюнмеди бир джери.

Барды менде суймеклик салгъан джара,
Шахарчыгъым, сау этерге бир джара!

Этген эсем джашауда иги джора,
Учунуумду ол ма сенде туругъа.

Тамырларын сенде ийгенди халкъым,
Сенсиз болсам, джюрюрюк эдим салкъын.

Бурунгуларым болдула топрагъынг.
Ангылары — оюм берген чырагъынг,

Къыйыңлары — джашнагъан табигъатыңг,
Къарачай деген атлары — сени атыңг.

Ненча кере келдим эсе да бери,
Эски джерча кёрюмеди бир джери

Барды менде суймеклик салгъан джара,
Шахарчыгъым, сау этерге бир джара!

ЕМЮРЮМ СЕНИ СЮЕЙИМ

Сени кюнюнде кюейим,
Джангурларыңгда джибийим,
Аталадан джетген уям,
Ёмюрюм сени сюейим!

Ишлерим къоймайдыла ансы,
Келмейди сенден кетерим,
Сиренли чегетлеге
Бёленген сыйлы джерим!

Халкъымы атын джюрютесе,
Тау ёшюню сыйлы шахар,
Этеклеринги джуууб тургъан
Суу таушунг джюрекни сылар.

Сени кюнюнде кюейим,
Джангурларыңгда джибийим,
Аталадан джетген уям,
Ёмюрюм сени сюейим!

ТУТАМА КЪОЛУНГУ

Ол джазычуду, джазгъаны да — джырча,
Аны юсю бла бол, халкъым, танылырча!

Джыйылгъанды шахары-эли,
Поэтге толгъанды да элли.

Кертти халкъгъа джарамайды джырсыз,
Джыргъа къаршчыны кёрюгюз сыйсыз.

Берир ючюн а джырчыгъа багъа,
Элли джылны тынглайбыз джырлагъа.

Элли джылгъа ол минг джылла кёрдю,
Суратлады да сора джан юрдю.

Да джашауну бютеу да болуму
Кёз туурамдады деб, тутама кьолунгу.

КЪАРЧАНЫ БУДАЙЫ

Айрысына кюн беклениб сюеледи Минги Тау,
Аны этегин кьучакълабды минг юй.
Арбазны арбаздан хунала айырадыла,
Минг сагъыш мен этгенме, джанлары бла
джюрюй.

Былайда кёб тёлю мингджылла ичинде
Чауулдан хунала ишлей ачханды джерле,
Къая эринлени керкиб, кьырыкъла бла
джалгъаб.

Илипинле келтириб, суу бергенди ичерге.

Топракъ ташыб, ташха тёшегенди таулу,
Суудан тоуб джашнагъанды аны тахтасы,
Айхай да ата-бабадан белгилиди
Минги Тау тийрени джерчилик тахсасы.

Колхоз будайла, аршала... чайкъала,
Кёгет терекле да кёгетни кёлтюралмай,
Элчиле тирликни джыяргъа чыкъсала,
Тау тикде бир тала туруучанды саргъалмай.

Элни бир джаны ол тик тала кеч чалынады,
Будай башлары былай джерге дженгселе,
Джаз келсе уа, тала джангыдан кьутурады,
Сейирсинеме, Къарчаны будайы деселе.

Сюрген джокъ, бакъгъан джокъ, урлукъ себген
джокъ,

Кеси аллына ёс да, хайда, чалын,
Бу тикде кёб джюз джыл ашырды бу будай,
Джасаб бу элни онг джанын.

«Аланны кьылчыкълы будайы», — деб башлайды
Инструктор турист къауумгъа айтырын.
Бу тала, эсгертмеча, эсге тюшюреди
Тауланы ол Къарча деген зекий батырын.

Халкъымда бу хапар осиятча джюрюйдю:
«Кёкюрегинден хазырын чыгъаргъанды Къарча,
Будай урлугъун себиб, сакълаб талай айны,
Тирликге къууанганды къачда.

Боллукъду былайда джашаргъа деб, ургъанды
Къарча бу Минги Тау къатына къазыгъын,
Алайда ол ташлы джеринден чыгъарады
Зауаллы къарачай халкъ халал азыгъын».

Айрысына кюн беклениб сюеледи Минги Тау,
Аны этегин къучакълабды минг юй.
Арбазны арбаздан минг хуна айырады,
Минг сагъыш мен этгенме, джанлары бла джюрюй...

БЮГЮНДЕН ИГИ БОЛЛУКЪДУ ТАМБЛА

Бюгюнден иги боллукъду тамбла —
Бу умут джарым ёмюр элти,
Бюгюнден иги боллукъду тамбла —
Бу иннет хорлабды джюрекни.

Джашауну ауурлугъуна бой бермей,
Кюн сайын джангы дьгаласда,
Джюгюмю дженгилленгенча кёрмей,
Барама бет буруб тау аязгъа.

Нервалагъа кюч тиеди хаман,
Себеб табыб джумушатама мен.
Джарсыула бла сермеше атлайма —
Халкъыма джумуш этеме мен.

Бюгюнден иги боллукъду тамбла —
Бу умут джарым ёмюр элтди.
Бюгюнден иги боллукъду тамбла —
Бу джорукъ хорлабды джюрекни.

АЛАН ТЮБЛЮ ЧЫНАРЫМ

Гиляч тауда джолукъгъан
Булгарла бла аланла,
Къан къатышхан джууукъла,
Халкъымы къурагъанла.

Булгар десем да — алан,
Алан десем да — булгар,
Экисни бюгюню —
Таулу Къарачай-Малкъар.

Гилячны чынарлары,
Эскиден хапар айтыгъыз,
Халкъымы тарихине
Тёлюмю сагъайтыгъыз!

Къайсыгъыз тамырлары бла
Къучакълады аланны,
Джаулары ойгъанында
Гиляч деген къаланы?

Бутакъларынг ийилиб,
Алан тюблю чынарым,
Сени бабама санаб,
Кёб келгенди джырларым.

Гиляч тауда джолукъгъан
Булгарла бла аланла,
Къан къатышхан джууукъла,
Халкъымы къурагъанла.

ЭРТДЕЛЕДЕ ТУУГЪАН БУ ДЖОРУКЪ

Къарачайлы, алан, бир тынгыла,
Бурунигунгу джоругъун ангыла!

Салгъанында къаласын алан,
Тура эди Гиляч ёзен джалан.

Энди уа — къара чегет юсю,
Шнякыны бек кёб тюрлюсю.

Къалалары да — чачу-къучуу,
Ёмюрлеге созулуб бушуу.

Археолог обаны къаза,
Алан туудугъу назмусун джаза.

Хар обада ёсюб бир эмен,
Джыллары уа озуб джюзледен.

Эртделеде туугъан бу джорукъ —
Джаланланы чегетге буруб.

Асыраса ёлгенин алан,
Баш джанына эмен орнатханды.

Салгъанында къаласын алан,
Тура эди Гиляч ёзен джалан.

Энди уа — къара чегет юсю,
Шиякыны тюрлю-тюрлюсю.

ГИЛЯЧ ДЕСЕМ

Гиляч десем, — тау башлада къалала
Тар кёзлерин ауушлагъа къаратыб,
Джез къалкъанлы аланла бла булгарла
Бире бирин булгар тилде сагъайтыб.

Джау джокъласа бу тийрени ауушун,
Отла джаныб къалалада къуугъуннга,
Башланганды алан джуртда чабышыу,
Тыйылганды келген джау тарбуууннга.

Къарачайны бабасыны музейи —
Налгъа ушаш тауну ичинде Гилячым,
Джакъчылары — таш суратла джер-джерде,
Хар бирини кёрюб турлукъма къачын!

ЭЛ АЛЛАРЫН БИРИ БИРИНЕ БУРУБ

Алан, булгар Гиляч ичин толтуруб,
Эл алларын бери бирине буруб,

От алыргъа джюрюй айбат къызлары,
Къарачайгъа къалыб сыйлы ызлары.

Салам бере Гилячдагъы джуртлагъа,
Айланама, къаялагъа чыгъама,

Чегет басхан межамлягъа эс бёле,
Къалыб кетген таш гинджилени кёре,

Сагъыш этиб бир оюмгъа келеме:
Бу Гилячда шох джашагъан кёреме

Алан, болгар, нал тау ичин толтуруб,
Эл аллары бири бирине буруб.

ТОЛУ АЧЫЛ, ТУУГЪАН ДЖУРТНУ ГИЛЯЧЫ!

Басхандыла берекетли булутла,
Алан, сен а умутунгу къурутма:

Сакъла джарыкъ кюнню джерге тиерин —
Гилячыбыз алтын кёлек киерин.

Гиляч ичи — мингджыллыкъла музейи,
Биз Гилячны тахсаларын излейик.

Чегет ичин таугъа ёрлей барабыз,
Эмен тюбюнде таш адамгъа къарагъыз!

Къолларында — къылычы бла гоппаны,
Хынылыкъ бла халаллыкъны ышаны.

Тёгереди оюлгъан къала ташлары,
Джер тюбюнде — былайы ючюн ёлген
джашлары.

Туудукълары кёб ёмюрден къарайбыз,
Къорар болсакъ, алача этиб къорайбыз.

Толу ачыл, туугъан джуртну Гилячы,
Сен шойса да бурунгуланы къачы!

НЕ МАГЪАНА ДЖЮРЮТЕ ЭДИ ГИЛЯЧ

Кечинирге дыгалас этиб туруб
Минг джылланы бу тау тарларыбызда,
Джангы джашау тирилгенли къарайбыз
Сейирсиниб кеси ызларыбызгъа.

Не магъана джюрюте эди Гиляч,
Къайсы тилди аны атагъанны тили?
Шиякылы тикле, болугъуз тылмач,
Этмегиз да кеч туудукъну экили!

Гил тамырлы — Гиляхсыртан бла Гиляч,
Гил тамырлы — Гилгамеш бла Гиляч да.
Кил деген сёз булгарча «юй» болса да,
Гилячыбыз налгъа ушаш тыланчды.

Энчи ызын къалдыргъанды атагъан,
Ташдан этиб, суратын да къойгъанды.
Тау башларын бир бек ариу джасагъан
Къалаларын ачы джауу ойгъанды.

Иелерин а эталгъанмыды джесир?
Бойсунмадыкъ джаула салгъан джорукъгъа.
Таш ёзеннге биз не къадар терен кир,
Ма ол къадар джууукълаша эдик джокъгъа.

Кечинирге дыгалас этиб туруб
Минг джылланы бу тау тарларыбызда,
Джангы джашау тирилгенли къарайбыз
Сейирсиниб кеси ызларыбызгъа.

КЪОШДАН КЪАРАБ ОЛТУРАБЫЗ ИЗЛЕУЧЮЛЕ

Суу булутла — джитиледе, сыртлыкълада,
Ёзеннге да рахат-рахат джангур агъа,

Къошдан къараб олтурабыз тахсачыла.
Басынган кек бир кирсе деб терк ачыла

Биз билебиз Гиляч башы аязырын —
Гиляч суу башха джырын башларыгъын.

Этда, этда къарар ючюн биз Гилячха —
Тарих ачыб, кирир ючюн биз къууанчха.

ГИЛЯЧНЫ БАШ КЪАЛАСЫ

Бурунгуму эски ызларын ызлай
Келгенме мен, Гиляч, саига тебенден.
Баш къалаига миналыкъ тюлдю къызбай,
Къарарыкъды суу джагъадан, теренден.

Ишленгенди ёзенлени джокъларгъа —
Таулу джуртну келген джаудан джакъларгъа.
Кернуанланы къоркъуусуз ёдюртюрге —
Халкъны сыйын тышлада кёлтюрюрге.

Тёппесинден тегерекге къарадыкъ:
Тау ауушла суююмлю ышардыла,
Джау келмейди, келедиле туристле,
Сыртларында сагюнджюкле бардыла

КЪАЯЛАДАН КЪАДАЛА

Гилячны мийиклери,
Къалалы тау тёппеле,
Булгар аланла джери,
Чыкъдым сизге кёб кере,

Къаяладан къадала,
Чырпылагъа илине,
Тынгылаб асыу ала
Шоркъаланы тилинден.

НЕНЧА ТЮРЛЮ ЭСКЕРТМЕНГИ ТЕРГЕДИМ!

Джангур джуугъан чегетинги ичинде
Тюшдю манга кийикле бла джюрюрге.

Оюлгъанды тиклерингде джюз къала,
Агъач басды, топракъ къозлай ала.

Къыйналсам да, хар ташына ёрледим,
Ненча тюрлю эскертменги тергедим!

Джазмалы ташланы атла джегиб эндирдим,
Мешнагъа джюклеб, аланы музейге элтдирдим.

Ма аны ючюн джангурлу чегет ичинде
Тюшдю манга кийикле бла джюрюрге.

ТУЛПАРЛАГЪА ТАШ СУРАТЛА САЛДЫ ГИЛЯЧ

Кимледиле бу таш болуб сюелгенле —
Гиляч сыртда бек эртделеде ёлгенле?

Джигитлеге салабыз биз эскертмеле,
Ол адетни бурунгуладан кёре.

Тулпарлагъа таш суратла салды Гиляч
Эртделседе ёзен толу этиб къууанч.

Сый берейик энди анга туудукълары,
Излей ала габу болмай турлукъларын!

КЪАРАЧАЙНЫ ДЖЫРЛАРЫ

Джырлайма мен джырларынгы, Къарачай,
Ышанларын мыйымда тинте-сынай.

Мингджыллыкъла теренини ауазын
Джетдиргенди бизге тылпыу аязынг.

Таула ючюн къаты сермеш — алада —
Къаялада, ёзенледе, къалада.

Сермешиюню атларында — суюмеклик,
Ариулукъгъа магъана, сый бермеклик,

Тенглик ючюн джашауларын аямау,
Сатлыкъ болуб сыйны кирге боямау;

Ёмюрлюкге тауда джашар умутда
Таш ариулаб, джер ачыу къолда-сыртда.

Джырлайма мен джырларынгы, Къарачай,
Ышанларын мыйымда тинте-сынай.

Мингджыллыкъла теренини ауазын
Джетдиргенди бизге тылпыу аязынг.

ТЮШЮРЮРБЮЗ БИЗ ЭСГЕ АНДА

Илмуланы сен окъудунг залим,
Энди уа ма — иги танг алим.

Субайлыгъынг да — билимингча ёр,
Да, ариучугъум, бизни тёрню кёр!

Тюшюрюрбюз биз эсге анда
Къууанч ингирни ол мермер залда.

Минги Таудан бу шахаргъа келиб
Окъуй тургъан бизни джаш тѣлю

Джыйылды да той-оюн этди,
Мени да ары джазыуум элтди.

Ойнайдыла къобузла-харсла —
Тепсеучюле бардыла чарсха.

Экибиз да танышдыкъ анда —
Атылдыла залда шампанла.

Хо, учунуб, окъудунг залим,
Энди уа сен — иги танг алим.

Субайлыгъынг да — билимингча ёр,
Да, ариучугъум, бизни тѣрню кѣр!

Тюшюрюрбюз биз эсге анда
Къууанч ингирни ол мермер залда.

КЪУЛИЙЛАНЫ КЪАЙСЫННГА

I

Череклери Теркге тартхан Малкъар,
Къобан ёзенде эгиз къарнашынг бар.

Арабызда Минги Тауну башы —
Къарачай бла Малкъарны джашы.

Игиликни назму бла чакъыргъан,
Берекетни назму бла джаудургъан

Къайсыныбыз болгъанды таш-къая,
Халкъыбызгъа огъурлulukъ джая.

Ахыр джолгъа ашырыгъа барама,
Кѣлюмден а ёмюрюмде къорама.

Сау заманында этиучюмча санга.

Табынорма энди сынынга.

Джашлыгъымда Малкъаргъа элтди джазыу,

Эсге тюшдю ол кюн этген бу назму:

II

Джерибизге ачы душманла чабыб,
Джуртубузну кёгю-джери титиреб,
Кёк къаралыб, джылаб. джашнаб, от чагъыб,
Эллерибиз-шахарларыбыз джаныб,
Ахлуларым урушлагъа кетген кюн
Бёленгенме чал таулада бешикге.
Ол кюн сен да Россей тюзде окопда,
Мылы тартыб окъла тешген шинелинг,
Къанлылагъа ачуланыб тиш къыса,
Тубан къозлай сени зыбыр кекелинг,
Келлик кюнню поэтине саугъам деб,
Эсимдеди асыулу джыр этгенинг.
Болмасам да мен урушну отунда,
Айланмасам да бояла къызыл къаннга,
Ёлюм себген къан урушну джалынын
Кёз туурамдан кетералмай айландым.
Намуларында аны суратын кёре,
Урушну суйген адамгъа налат бере.
Ётгюр къушну — чал таулада уясы,
Къушла кибик келгендиле джырларынг.
«Бизни сизге урушдан ийди Къайсын», —
Деб айтсала, къууана эди халкъынг.
Къууанмай а болмаз ана джашына —
Бек сюеди кёз джарыгъын-баласын.
Кёбню кёрген уллу таулу поэтсе,
Китабларынг чал тауладан Берлиннге
Урушланы джоллары бла элтедиле,
Сау дуниядан мени хапарлы эте.
Ата Джуртну бюгюн кюню башхады,
Джашнаб киред санга сормай назмунга,

Рахатлыкда урунуу джырлайса,
Салам бере кёб тилде окъуучунга.
Джулдузлагъа джолла ачхан джуртумда
Джашнаб ёсген джаш джазыучу тенглерим
Чемерликде сенден юлгю аладыла,
Халкъыбызгъа къуллукъ эте сёзлери.

III

Сабийликде мен бу назмуну тизе,
Тенгизча-теркча поэзиянда джюзе,

Хар тизгининг огъурлу сезим къозгъай,
Этген эдим назмуларынгы азбар.

Айтхан эдим къууанчлада-тойлада,
Минги Тау тийрелеринде айлана.

Энди ол джашла джерге мыдах къарайбыз —
Къайсынны ахыр юй хунасын къалайбыз.

Кёзюме уа ышарыб къарайса сау,
Сен турлукъса, тургъан кибик Минги Тау

Къарачай бла Малкъаргъа ара болуб,
Тёереги шоркъа джырладан толуб.

Не ючюн десенг, унутулмаз игилик,
Джашар халкъынг уллу джырчысын билиб.

БИТИКЛЕ

Шауайланы Исмайылгъа

Чегемлиге не истем бу джол?
Муну кеси ётдюргенди ол.

Тюп-тюз ёрге кетген бу тикге
Аталгъанды таб ат — Битикле.

Таш басхычы чыгъады ёрге,
Ёрлеб бара къарама джерге.

Кёлсюз адам чыгъаргъа къоркъар,
Кёлсюзю джар кесине тартар.

Къайры элтеди бу басхыч элден?
Атланиганбыз тинтерге кёлден.

Тирелибди кёкге бир къая,
Этегинде — къала сымпая.

Къала къаты — бююннгю юйле,
Эл Тюбю. атлыды бу тийре.

Алай эсе, къайда болгъанды эл?
Кёргюзтюрбюз, биргебизге кел!

Чегемлиге не истем бу джол?
Муну кеси ётдюргенди ол.

ТЕБЕРДИНИ КЪУШЛАРЫ БЛА НАРАТЫ

1

Нальчик къалды, каштанын
Чайкъай таудан ургъан джел,
Тебердини нараты —
Джаппа-джашил, назикбел —
Къарады манга, кюле,
Сау кел, сау кел дегенча,
Ётгюр къуш да чууакъ кёкде
Къанатларын кергенча
Кёрюнеди, сую болур

Хоншусуну кьайтханын,
Джырларыма салыучанма
Аны джигитлик шартларын.
Ол шартла — бу назмумдагъы
Къасботну къарамында,
Къышлыкъ таба ашыгъыб
Таукъанны баргъанында,
Уркъуют, танг атдырмай
Къобуб, мал саугъанында,
Алибек таула башына
Тууарла джайгъанында.

II

Тангны кьуруму бла турама,
Чыгъама къошдан арбазгъа,
Кёзлеу суу бла бет-къол джууама,
Да къарайма ёхтем Кавказгъа.
«Неге ашыгъаса джукъламай?
Тангдады джукъу татлысы,
Бизден алкъын бек узакъдады
Эртденни сап-сары атлысы!
Къалай тынгысызса», — деб хамам
Терслейди Уркъуют ма мени.
Кеси уа ийнек саууучаиды
Тангны эсленгинчи эни.
Хо, сен ийнек саумасаиг болмайды,
Керти да ишинг — багъалы,
Мени уа къыйын джюрек кьоймайды,
Салыннгынчы джыргъа тау тангы.
Мени ол эртде юретгенди
Кёксюл танг бла тенг турургъа,
Хар затны уянган кёзююу бла
Джангы джырымы кьурургъа.
Джырда да — чууакъ кёк, таулу къуш,
Кёксюл эртден, бу акъ ферма, сен,
Джырда зангырдайды эски аууш,

Бугъа гюрюлдеб тебресе.
Джырда — мазаллы къазанла бла
Къалын сют, кесинг саугъан, бар.
Джырда къонгурау ауазынг бла
Созаса, созаса ийнар.
Джашил сыртда хар ийнегинг а
Тоюб кюушенеди рахат.
Сени ишинги, кесинги да
Мени джюрегим джаратад.
Да сора, къобаса эртде деб,
Сен, ариу, терслеме мени,
Эртден сайын тау джыр къураса
Деб, ариу, терслеме мени!

III

Тау башлагъа кюн тиймей
Тургъан заманда къобсам,
Джюрегим джыр тизгин излей,
Доммай таба къарасам,
Кёксюл тубанны башында
Къар къалаула кёрюнелле,
Аладан да чууакъ кёкге
Тау къушла кёлтюрюлелле.
Малчыла да ол заманда
Къошдан чыгъа тебрейдиле,
Кими чалкъы, кими челек,
Кими таякъ сермейдиле.
Аллай таигланы биринде
Сюрюю чатха сюрюлгенинде,
Мен да алыб тефтер, къалам,
Бергенимде таулагъа салам,
Нарт къаладан огъарлакъда,
Кюртлюледен тёбениракъ,
Джаппа-джашил Буруш чатда
Таягъына таянаракъ,
Тик энишге къараб Къасбот

Иги кесек тургъан эди,
Сора, болуб сагъышлыракъ,
Азыгъын да ташха салыб,
Къара джамчыгъа чырмалыб,
Олтуруб, джыр къургъан эди.
Ийнек сюрюу кенг джайылыб,
Сютлю хансны юзе эди,
Суусаб болгъан малы барыб,
Кёзлеу сууну сюзе эди.
Къонгур бугъа, узакъ къараб,
Гюрюлдеб, джер къаза эди,
Хоншу сюрюуню бугъасын
Хорларына база эди
Бир джаш адам сюрюб келиб
Бек узайгъан ийнеклени,
Къасботну ауазын эштиб,
Кёзюу басыб тиеклени,
Къасботха негерлик этиб,
Сыбызгъысын согъа эди.
Экисини макъамлары
Джюрекледен тегюлюшюб,
Хант бла туз кибик келишиб,
Бек мийикге чыгъа эди.
Ол кюн Ачей, бёрю ёлтюрюб,
Уудан къайтыб келе эди,
Джыры джюрекни джарытхан
Ким болгъанын биле эди.
Алтмыш джылда эди джырчы,
Онтогъузда — сыбызгъычы.
Джаш болса да, сыйлаучанды
Экинчини да хар малчы.
Ма Ачей да, мыйыкъ бура,
Кёб сирелди джыргъа тынгылай,
Къызчыгъы да тёбен къошдан
Чабыб чыгъыб, кёксюл танглай,
Джашны таныб тартыуундан,

Тау башына къараб мындан,
Атасындан хапары джокъ,
Сюймекликден джюреги токъ,
Сюеледи кеси джангыз,
Джюрегине кьолун салыб,
Ол макъамгъа кьууаннгандан
Къара кёзлери сууланыб.
Уркъуятды аты аны.
Бу ишлеген мал ферманы
Тюйюл, бюгеу тау эллени
Ичинде чырт бир кишини
Андан ариу кызы болмаз
Деб кёлюме кёб келгенди.
Аны джарыкъ кёзлеринден
Джюрегиме нюр киргенди.

IV

Чегетде дугъумдан
Кёзлеринг къараракъ,
Къашларынг — къарылгъач къанатла.
Эрнинг — от, бетинг — акъ,
Джюрекге сен — чыракъ,
Къубулуб ышаргъан сагъатда.

Белингден озаракъ
Эки чач эшменги
Юсюне тийиб, кюн учхалай,
Назикбел, акътамакъ,
Ариулукъ юлюшюнг —
Кёкледе кёгюрчюн учханлай

Джюрюшюнг а джертин,
Сен келдинг аллыма,
Кёзлеринг бир джилтин бердиле,
Бек кемсиз сюдюрюб,

Джалынсыз кюйдюрюб,
Къайгымы кердиле, кердиле.

Джокъду энди тѣжюм,
Бирди, бирди сѣжюм;
Аллынга сюэлгенме, къара.
Джаратсанг бу джашны,
Къатланыр къууанчы,
Ол джашар, джюреги ышара.

V

Кюн да батыб, моргъул таула
Акъ фермагъа къарайдыла.
Акъ халатлы саууучула
Ийнеклени сылайдыла.
Эки джыл болду Уркъуят
Школун бошаб келгенли,
Таула башында фермада
Ийнек саууб тебрегенли.
Андан бери тѣрт тенг къызын
Бирем-бирем озгъан эди,
Сора алчы Назифатны
Джетер мурат алгъан эди.
Бу къарагъан онтѣрт ийнек
Бередиле бирер челек.
Андан ёрге атлатыргъа
Къаллай лагъым этну керек?
«Хар тамчыны къошулгъаны
Джюрегими учундурур.
Назифатны озулгъаны,
Он кило къошалсам, болур.
Къайдан табсын адам мадар? —
Деб сагъышха къалгъанды къыз. —
Джашыра болурму Марал?
Неда Акъкъаш? Къайдам, а къыз!»
Уркъуят Маралны къашый,

Назифатдан кѣз алмайды.
Назифатда уллуду сый,
Уркѣуют а зарланмайды.
Анга керек — юрениудю,
Толу кюч бла урунурча,
Арагѣа да, кесине да
Ишинден хайыр болурча.
Бу кѣреди кѣарт устазы
Джылы сууну келтиргенин,
Кѣонгурну джелинин джууб,
Ингил титиб тебрегенин.
«Кѣунаджинди алкѣын Кѣонгур,
Акѣкѣашымча, Маралымча.
Сютюн толу бермей болур,
Барды мадар алалырча», —
Деб Уркѣуют кюрешеди
Акѣкѣашыны, Маралыны
Джелинлерин уууб, сылаб,
Болгѣан ашын юлешеди,
Бир бурхусун этмей зыраф.
Джатар артха, кѣобар алгѣа,
Малларына кѣарар кѣаты.
Ыйыкѣ турду ма бу халда,
Он кило сют артыкѣ алды,
Назифат да: «Кѣызчыгѣым!» — деб,
Тамам кѣаты кѣучакѣлады,
«Келинлигим-джанчыгѣым!» — деб,
Таза кѣлден ийнакѣлады.
Алибек да, кѣарт Кѣасбот да
Уркѣуютны алгѣышлалла,
Кѣынгыр чат таба малланы
Фермадан сюре башлалла.
Бу бары джай келе-келиб
Кѣргенимди да, айтама,
Уркѣуютха кѣоша тюеб,
Нальчик шахаргѣа кѣайтама.

ТАУ БАШЫНА ЧЫҚЪГЪАНМА МЕН

Ананы юсюнден поэма

1

Тау башына чыкъгъанма мен,
Тик энишге къарайма,
Келген джолуму тынчын,
Къыйынын да санайма.

Къолуму аязындача
Кёрюнеди ёзеним,
Шагърей затларыма
Илинетле кёзлерим.

Теренде тартылыбды
Кёксюл ала бир сызгъа,
Бир тарчыкъды: атлам эт —
Ётерсе ол джагъагъа.

Аны къатына эсенг а,
Кенгди, чамланганчады,
Кесин къаягъа беклеб,
Башы бла суу чачады.

Талайды джагъаларын,
Къобарады джерклени,
Гузабалаб барады
Кюйген тюзледен керн...

Ой кюйген тюз, кюйген тюз,
Сен ёлесе суусабдан,
Эринлеринг джарылыб,
Болушлукъ сакълаб халкъдан.

Адамла таш джагъангы
Гетменле бла кёб тюйдюле,

Джайла, кышла ётдюрюб,
Индек ишлеб, суу ийдиле.

Эмилик суу бойсунуб,
Езен берекет алды.
Бутакъ алмадан толуб,
Джашил хансха узалды.

2

Тау башына чыкыгъанма мен,
Къар джугъума, къар чайнайма,
Сюйюм сезимледен толуб,
Нарт ёзениме къарайма.

Эмилик суудан табхырлагъа
Мекамла минедиле,
Хар бири алма-кертме
Бачхалагъа киредиле.

Алгын не да къол бла эсе,
Энди уа бульдозерле
Садла артында, юйле артында
Ишлейдиле бедженле;

Эмилик сууну ат джеринден —
Кёпюрден — кырпыч мешнала
Кызыу-кызыу ётедиле,
Таулагъа гюр-гюр тил сала.

Ишчиле да кырпычдан
Кёбэтаж юйле салалла,
Къурчбилек кёлтюргюч кранла
Мийиклеге узалалла.

3

Тау башына чыкыгъанма мен,
Джашау джолуму кёреме,

Аллын мутхуз этгенлеге
Хаман налат береме.

Бюгюн урушну излеген
Мен кѳргенни сынасын,
«Мамырлыкъ» сѳз бла багъарча
Джюрегинде джарасын.

Къолума сауут алыб
Чыкъмагъан эдим урушха —
Алты джылым тола туруб,
Урушну оту сорушханд.

Алай а фашист ууундан
Сабийликни билмегенме,
Оюнчакъны тутмагъанма,
Джюрегимден кюлмегенме.

Мен кѳргенме Къарачайда
Къан шоркъала саркъгъанларын,
Акъ чачлы къарт къатынланы
Ачы сарын тартханларын.

Советни да тюз аллында,
Джурту ючюн бериб джанын,
Къара джамчыгъа чырмалыб,
Тулпар ёлюкню джатханын.

Мен кѳргенме ёзениме
Бомбаланы тийгенлерин,
Анда-мында мекамланы
Чыкъырдашыб кюйгенлерин.

Сора фашистлени келиб
Колхозланы чачханларын.
Мурдар къан бла гюрбелени
Хыны-хыны ачханларын.

Джерибизни басыб фашист,
Кюрешди халкъны бюгерге,
Эркинлик суйген таулу уа
Онг табды бугъоу юзерге:

Къайтды да Совет Аскери
Фашистлеге къан кекиртди,
Таулу къызыл байракъны
Эл Советде бегитди.

Джауну бояб къара къаннга,
Джараладан толуб ана
Больницада джатхан кибик
Кёрюнесд джуртум манга.

4

Тау башына чыкъгъанма мен,
Кюн таякъ ийнакълайд мени,
Джылылыгъы эсге кёб-кёб
Тюшюреди, анам, сени.

Сен эсиме тюшгенлейнге,
Башларын тубан байлагъан
Мийик таула арасында,
Джылтырауукъ миялагъа
Ушаш сууну джагъасында
Кёксюл чарслы нарат чегет,
Этегинде бир уллу юй.
Атам, онеки сабийинг,
Кими джырлай, кими ойнай,
Хоншунг Айшат ушакъгъа деб.
Бир къолунда урчугъу бла.

Бир къолунда сабий бла,
Анам, джаным, сени джокълай
Туруучусу эсиме шаркъ

Деб тюшеди, сагъыш беред.
Атынг Тулпар ана болуб
Калинин саугъа бергенин
Таб бюгюн да элинг билед.

Биз, юйюрюнг, ортабызгъа
Салыучубуз эсимдеди.
Зынгырдауукъ ауазынг бла
«Бузджигитни» джырлаб айтсанг,
Барыбыз да къымсыз тынгылаб
Къалыучубуз эсимдеди.

Физулини, Новаини
Эмда бек кѣб шаркъ Чолпанны,
Атларын да эштгинчиме,
Джазгъанларын, белляунуча
Сабийликде сенден эште,
Джугъун къоймай азбар этдим.
Ётгюр фахмунг къанат бериб,
Кѣб джерлени джетиб кѣрюб.
Туугъан джеримден келбетли.
Андан татлы, андан джылы
Джер табмадым деб ант этдим.
Тау мийигинден секире
Акътолкъун суу шууулдайды.
Джагъасында наратланы
Тѣпелери къымылдайды.

Балалы къуш уясында
Тургъан кибик, анам — юйде.
Атам арбазда чарх иштей.
Бачхада да мешхут кюе.

5

Тау башына чыкъгъанма мен,
Джерим бла анам — манга сагъыш.

Анам, толу юйюрюнге
Этер эди ким да алгыш.

Сюйдюк сени тилинги,
Аны ючюн — артыкъ сый санга,
Къызынг школда окъутады,
Джетиб этген муратына.

Разият бла Хызырынгы
Москвагъа ийгенсе,
Аланы МГУ-да
Окъурларын суйгенсе.

Бир кюн эки ортанчынгы
Техникумгъа ашырдынг,
Ызларындаи къарай туруб,
Къара дугъум кёзлерингден
Джыламукъла тегюлгенин
Барыбыздан джашырдынг.

Анам, ол кюн насыблыгъа
Санай эди ким да сени,
Бирем-бирем джетиб, адам
Болаеллэ сабийлеринг.

Сен а ол кюн билмей эдинг
Сен къыркъ джылгъа джаратханны
Ол джаханим къазауатны
Уллу джели чачарыгъын,
Насыб сенден къачарыгъын.

Джел элтди юйюнгю кюлюн,
Алты баланг джатды джерге,
Къууанч хантха уста къолунг
Юренди кебин бичерге.

Барына да кюйдюнг-бишдинг,
Джюрегингде — алты джаранг,
Мычымай тешекге тюшдюнг,
Кёб термилдинг, джарлы анам.

Джангы бушуу джюрегинги
Джетинчи джерин бузду:
Атамы ауушханы
Кёзледен къан агъызды.

Ууакъланы уллулагъа
Аманат этиб кетдинг.
Къадар бизни сабийлей
Толу ёксюзле этди.

Андан бери бёлек-бёлек
Джылла кетиб баргъандыла,
Ол мен чекген джарсыула уа
Джюрегимде кългъандыла.

6

Тау башына чыкъланма мен,
Кълргъа олтуруб назму окълуйма.
Анам, эсге тюшгенсе да,
Ачы бушууну тогълуйма.

«Елсем, бир ясын окълур» — деб,
Мени сабий кюнлеримде
Кълуфан окълургъа юретдинг.
Кълзауатны арт джылында,
Кълыйынлыгълын чегиб бошаб.
Замансызлай ёлюб кетдинг.

Не палахла сынакакъл да,
Сыйынг джюрекде сакъланыб,
Джашау ючюн кюрешдик биз.
Кълргъа тюшген кълбын ашны
Сау кългъланла — бир кълзынг бла
Беш джашынг — тенг юлешдик биз.

Саныбызда исси къланынг
Джашаудан юлюш алдыра,

Сен берген огъурлу иннет
Джюрюшню таукел салдыра,

Бир джол табмай, терсни джыра,
Бир эсгериб тюзге чыгъа,

Тырнакъларгъа керек болса,
Тырнакълаб ёрлей мийикге,
Джашау кеси ана болуб,
Джетдик жарыкъ бююнлюкге.

Юзююнгу мурдар къадар
Къанын ичиб тоялмады,
Барыбызны, умутуча,
Къырыб бошаб къоялмады.

Беш джашынг беш коммунистбиз.
Туудукъларынг -- пионерле,
Онтёрт джан эди юйюрюнг.
Бююн -- кёб кереге ёрге.

Джюреклены хар тебиуюн
Санга атаб джюрюрюкбюз.
Кавказ тауладан мийикге
Сыйынгы да кёлтюрюкбюз.

7

Тау башына чыкъгъанма мен.
Санайма буз ауушланы.
Сакълангандыла алада
Ызлары къан урушланы.

Намазлыкъда къол кёлтюрюб
Халкъгъа тынчлыкъ тилей турдунг,
Ахлунг урушда ёлгенин
Эштиб, башынгы джерге урдунг.

Эгечинги — Намыслыны —
Сен кѐре фашист ёлтюрдю.
Ол бушуу тум кѐзлерингден
Къан джыламукъла келтирди.

Эгечлеринг Шамшият,
Обакъай бла Гаша,
Тилегинге амин дедиле,
Анам, санга къараша.

«Аллах, болуш!» — деб турсанг да,
Халкъны джаула аямалла.
Анга шагъат болубдула
Къан чачылгъан къая ранла.

Ант этеме Морх ауушда
Джатханланы сыйлары бла.
Алагъа джууургъан болгъан
Кавказы кирсиз къары бла.

Джатханлагъа сарын айтхан
Джылтырауукъ шоркъала бла,
Халкъ ишлеген эм ишлерик
Тебинмезлик къалала бла.

Джокъду. анам, санга ёлюм,
Сыфатынг толу джазылыб.
Джюрекледѐ джашарлай
Этергеди мени кёлюм.

Назмум, анам, джюрегимде
Кесинг салгъан джылыуунгду.
Аны къурутхан кюнюмде
Мени ырызынг урлукъду.

Сени сыйынг, сени кючюнг
Чыгъарады мийикликге,

Бол деб поэт, бол деб адам,
Тюртед мени джигитликге.

8

Тау башына чыкыгъанма мен,
Олтурама кюннге джууукъ.
Кёб джарсыуну джыкыгъанма мен,
Айланмазча мени къуууб.

Анам эсеме тюшгенлей,
Къыйын кюнде кюч табханма.
Энди мийикге мингенлей,
Сакъла, джазыу, унутхандан.

Сакъла. джазыу, мени кенг эт
Аналарын атханладан —
Туугъан джерден тойгъан джерни
Сайлаб ары тартханладан.

Ала да чыкыгъанбыз дейле
Тауланы эм мийигине,
Кетгенлерин билмейдиле
Джашауну мийик тигинден.

Бюгюн мен джюрюй эсем да
Белибауну къаты тартыб,
Джюрекде сыйлы сезим бла
Насыблыма, мени сартын.

Башха джерден баш этеме
Туугъан джерни чыгъанагъын,
Кесиме джолдаш этеме
Ол иннетли хар адамны.

Туугъан джер бла анамы мен
Тенг сюеме, тенг джакълайма,
Мен ышанган хар тенгмден
Ма ол иннетни сакълайма.

Ма ол иннет джерибизни
Джашнатыргъа учундурад.
Тау тарында элибизни
Ариу шахарчыкъгъа бурад.

9

Тау башына чыкъгъанма мен,
Къар джугъума, къар ашайма,
Джарыкъ сезимледен толуб,
Туугъан джуртума къарайма.

Тар ёзенден табхырлагъа
Джангы юйле минедиле,
Хар бири алма-кертме
Бачхалагъа киредиле.

Алгъын не да къол бла эсе,
Энди уа бульдозерле
Садла артында, юйле артында
Ишлейдиле бедженле.

Эмилик сууну аг джеринден —
Кёпюрден — кырпыч мешнала
Къызыу-къызыу ётедиле
Таулагъа гюр-гюр тил сала.

Ишчиле да кырпычдан
Мийикбаш юйле салалла,
Къурчбилек кёлтюргюч кранла
Мийиклеге узалалла.

ДЖЕРИМИ ЫШАНЛАРЫ

1

Доммайда шош ингир джокъду:
Толкъун таууш — төгерегинг,
Толкъунну джырына тынгылаб,
Башын чайкъай хар тереги;
Джюрегинг толкъунча ойнай —
Сени джырлатмайын къоймай.
Джырларгъа уа кёкге къара:
Тубанла башында къарла,
Алтын кибик саргъалыб,
Джарыкълыкъ сала джанынга,
Ышарадыла санга.
Кёк да, мерекеб бет алыб,
Анда-мында джулдузу,
Сени таулагъа къызгъаныб,
Кёз къысыб сени къозуйд.

2

Кёз къысыб сени къозуйду
Джилтинленген къар джити.
Бет тюрсюнюнг бла булджуйду,
Андан бир джелчик джетиб.
Ийисни нызы чайыры,
Кёк чегетден айырыб,
Къар сууукъгъа къатышдырыб,
Ёзен джылыу бла сорушдуруб,
Келтирсе, солуйса сюйюб,
Саулукъ къошулгъанча кёрюб,
Кесинги Кавказгъа бериб
Джашайса ойнаб-кюлюб,
Къайда эсе да джеринг,
Келмейд мындан кетеринг.

Келмейд мындан кетеринг,
 Джерлеринден да чырайлы,
 Ариу бетли, таза кёллю
 Адамларын танысанг.
 Къонакъ болсанг, эркетиб,
 Тюз къарнашыча кёрюб,
 Юлюшюн санга саллыкъды
 Мында тургъан хар инсан.
 Тау таугъа тюбемейди,
 Тюбейди адам адамгъа.
 Сен да тюбешген заманда,
 Бу адет эсинге тюшюб,
 Мында кёргенинги эт,
 Олду огъурлу иннет.

Олду огъурлу иннет,
 Джюрегинги джумушатхан,
 Къанынгы кызыл гюлю
 Джарыкълыгъына ушатхан.
 Гюлден ариу а къайда?!
 Бютеу саугъаладан, сайлаб,
 Джетген джаш суйген кызына
 Гюл хансны узатады,
 Ышангысызлыкъны атады
 Да сюеди джюреги бла
 Насыбына санаб джашны,
 Бетге нюр бериб къууанчы,
 Гюлге ушагъан кызчыкъ —
 Кавказда субай назчыкъ.

Кавказда субай назчыкъ,
 Кирпиклери къайырылыб,

Юслеринде джылтырай чыкъ,
Кюн бетледе къанат джайыб,
Тепсей тургъан къызгъа ушаб,
Къатына да къонуб къушла,
Ариулугъу чырт таркъаймай,
Ёмюрлеге да къартаймай,
Джай да къыш да джашил кийиб,
Джылы тарда, къарлы тауда,
Табигъаг этсе да къаугъа,
Джашаб турад бирча кюлюб
Ачы шимал сууугъуна,
Боранланы къуугъунуна.

6

Боранланы къуугъунуна
Чыдай мени таулуларым
Къушлу джуртда деменгили
Ишлейдиле кълаларын.
Бизге — джууукъ, бизге — татлы
Силдемлери къуш къанатны,
Не ючюн десенг, къуш бла таулу,
Бирн тарта мийикге,
Бирн аны сырын алыб,
Тубанла башына барыб
Шкок ата кийикге,
Къошлада этле къакълай,
Ашырыб тургъанд джашауун,
Халкъла бла шохлукъ сакълай.

7

Кура — анда, Къобан — мында,
Ортада уа — мийик таула,
Тенгизлери — башха-башха,
Къошулмазла кюзгю суула.
Адамлагъа уа аулакъ, не тау
Къошулургъа — туююл сылтау.

Къарачаида аз тюлдюле
Аккалары гюрджюлюле.
Ким да гитче миллетимде
Юлюш табар, бирд къаныбыз.
Бир эменин бутакъларыбыз,
Урунабыз биз бир джерге.
Партияды насыб терек,
Ерге барыр кюч ол беред.

8

Бегибди шохлукъ, чачылмаз,
Тюшмез анга джау тамгъасы,
Тенгиз артындан джау чабалмаз —
Шкок отубуз — къургъакъ, хазыр.
Ычхынса къутургъан тууар.
Адамны ызындан къууар.
Азмы кёрдюк Гитлерден,
Неда къанлы итлеринден?!
Ненча сабий хатасыз
Къалды ата-анасыз!
Джанлары сау кёмюлдюле
Ненча джаш бла ненча къыз!
Не кёб кетсе да заман,
Унутулмаз тегюлген къан.

9

Къалдым ата-анасыз
Мен, мингледен бирича.
Джюрек ачыуум мынча джыл
Турад урушдан белгича.
Агамы ишлеген юйюню
Джел ийиргенди кюлюн.
Хоншубуз Чомурну уа
Юй орнуна чунгуру бард.
Чегет эди тегерек,
Кёрсенг, мыдах болад джюрек:

Башы сынган уллу нарат
Турур санга мугур къараб.
Анга мыдах атладым —
Джарсыууму къатладым.

10

Башы сынган уллу нарат,
Тюбюнде — джетекчиклери,
Таза хауагъа чанчылыб
Кёксюл кирпичиклери.
Онеки джашил джетекчик —
Онеки сабий терекчик.
Аталары уа — башсыз.
Аны ючюн мен — къууанчсыз,
Къучакъладым, джыладым,
Къанатында джел сызгъырды,
Мени юсюме эл джыйылды...
Джарсыуу чекмесин халкъым,
Халкълагъа — насыб ёмюрге!
Джырлы болсунла ингирле!

КЪОЛ ГИРМЕН

I

Да сау кел, игилик бла
Джарыт джерими,
Айрыдан ёзеннге
Къанатын узатхан танг!
Кюч алады сенден
Хар бир джан тамырым,
Дунияны джукъудан
Джашаугъа уятхан танг.

Хоншум Ачемез да
Чыкъды арбазгъа,

Айры таба ол да
Къараб суйюнеди,
Санлары ойнаргъа
Суйгенден балтасын
Тёнгекден чыгъарыб,
Мийикге кериледи.

«Хах!» деб берди
Балтаны Ачемез —
Эмен тёнгек тырс деб
Эки атылгъанды.
Дагъыда балта
Хауада сылджыраб,
Мычымай башха
Тёнгекге къатылгъанды.

Алай бла джарды
Отунун сау сагъат,
Алай бла джаркъа тёбе
Тауча ёсгенди.
Ийнекни сауаргъа деб
Чыкъгъан Айшаты,
Къууаныб: «Сау ыйыкъ
Кюйдюрлюкбюз!» — дегенди.

Сыйлы танг бла тенг
Туруучанды Айшат.
Кёзлери да ол тангча,
Кёксюл алала.
Аладан ариунуму
Кёрген болурла
Къарачай-Малкъарда
Гошаях къалала?

Къоллары — тегерек
Арула, чемерле.

Къарамы да — сабыр,
Къарамы — суююмлю.
Ачемез бек джигер,
Этимли джаш болса да,
Айшатыды танглай
Джарытхан бу юйню.

Ийнекге Айшат: «Быт!» — деб,
Тюбюне джарашды.

«Чух-чух» таууш таб
Орамгъа эштиледи.
Ачемез а, къошуб
Сюрюуге къойларын,
Къайтыб, гаражын
Ачаргъа тебрегенди.

Кирсизчик кийиниб,
Таякъгъа да миниб,
Чыкъгъанды гитче
Ожайчыкъ эшикге;
Сейир-тамаша
Кёзююдю аны —
Ма кёб болмай
Киргенди бешге.

Къамчиси бла уруб,
Чабдырады «атын»,
Секиртеди, таб шын
Тургъузады.
Кёзюне кёргюзтген
Бир бёлек атлысын
Джетеди да,
Эрлай озады.

Да сора тохтаб,
Алашам терледи деб,

Суугъунчу джерин
Алыргъа джарамаз деб,
Тагъыб илкичге,
Сылады-сыйпады:
«Бир ат да сени
Алынга чыгъалмаз!» — деб.

Бир къол тирмен, тот басыб,
Ненча джылны
Киши да эс бѣлмей,
Джатды кыйырда!
Ишге кечикдим деб,
Ожайчыкъ ашыгъыб.
Тракторум деб
Олтургъанды анга.

— Юсюнг кир болду,
Ёрге тур, ёрге тур!
— Огъай, ишлеген
Этерикме мен, аття!
Тракторум, тракторум,
Тыр-тыр-тыр-тыр...
Огъай, ишлеген
Этерикме мен, аття!

Джашы бла кюрешмеди
Сора ата,
Башына сагъышла
Басынадыла терк;
«Турады тирмен
Джашчыкъны ойната,
Эртде уа кертй ишге
Керек эди бек.

О къол тирмен, къол тирмен,
Ненча инсан!

Тынгылады тилинге,
Бир сыйлы макъамгъача!
Урунганса бизге
Ол кыйын джыллада,
Аджалдан къутхара,
Джашаугъа уа джолла ача...»

II

Ачы джылла, от джылла,
Сиз узакъда,
Тубандача,
Мутхуз кёрюнесиз.
Бюгюн чомартды,
Сууугъу да — джылы.
Сиз а джанны
Джарсытхан бёрюлесиз

Да нек эдигиз
Сиз алай огъурсуз?
Озгъан заманны
Бетлерин аудурама,
Урушла кызыартхан
Джолланы эсгериб,
Ма соруугъа
Тюз джууаб деб турама.

«Иеме салам
Сталинград шахардан!
Джауну толусу бла
Хорлар кюн джууукъду.
Хомух болмагъыз, Лейла,
Къаблан, Ачёмез!
Чыдагъыз. Къайтсам,
Хар негиз да боллукъду...» —

Деб джазгъанды ата
Урушну тюз аллы бла,
Сюйюнюб къарагъанды
Эртден жарыкыгъа.
Аздан — аз, кёбден — кёб деб
Сермешгенди къанлы бла,
Къаны джайылгъанды
Джанында къагъытха.

III

«Джангы Джер» совхоз,
Кенг тюз,
Уллу тирликли тюз,
Ишчи кючюнг джетмей,
Сени кендилинг
Заводха заманда
Ашырылмай, кюсейди
Кесинг ашыргъан
Джашланы келирин.

Лейла уа гетмен бла,
Кюрек бла чучхуйду —
Ол кендир кюлтени
Айырады къардан.
Лейлача кёбле
Арбала джюклетедиле.
Арыдым деб да айтмай
Болур арыгъан.

Лейла уа этеди
Кече сайын къолкъаб,
Лейла кечеле бла
Тигеди тонла:
«Джигит урушчу,
Бу саугъамды санга,
Хорла, джаным, ансы,
Хорла!»

Тирменчик а арбача
Къаты дынгырдайды —
Бурады, бурады,
Бурады Къаблан.
Бу тохтаб, Ачемез
Нартюхден голтурады.
Биортюю да аджашмай
Джышылады акъгъан.

IV

Ашлыкъ адаргыды,
Ашлыкъ багъалыды,
Кёб ачха
Изленеди пудха.
Тейла джарманы
Ахырын элстенди,
Ахырын
Ол асханды отха.

Да къайнайды чоюн,
Боркъуллайты чоюн,
Юсюне салынган
Саханы кёлтюре.
Лейлагъа ююнде —
Урушдача къыйын.
Таукеллик, джигерлик —
Лейланы кёлюнде.

Джашларын тойдуруб,
Тилегин да айта,
Башларын да сылай
Джукълатды да, къобду.
«Бююн — бар, тамбла — джокъ,
Бююн — гокъ, тамбла — ач.
Джукъ тюшюрмей къойсам,
Джарсырла», — деб къоркъду.

Къатапа чепкенин
Чыгъарды кюбурден.
Кёз алдай джылтырайды
Аны окъасы.
Къыз болуб, тойлагъа
Къошулгъан кюнюнде
Саугъагъа деб бергенди
Аны анасы.

Атасы тюймени
Тутдургъанды анга,
Ийилген алтынданды.
Майна кьолунда.
Къарнашы кямарны,
Сюнгени — джюреги,
Джюрюгсиди Лейла
Насыбны джолунда.

Къуанчын къазауат
Сыйырды, насыбын а
Аулакъда къаралгъан
Джалыннга бёледди.
Чепкенин бир челек
Нартюхге берирге деб,
Ахсынган да этиб.
Сагъышлы тебреди:

«Онгсузум, кёюме
Мугур къарама ансы,
Чыдарма мен
Бютеу джарсыулагъа.
Онгсузуму, къадар,
Марама ансы.
Чыдарма мен
Бютеу джарсыулагъа...»

Алай бла ана,
Къапчыкъны къуру къоймай,
Джюреги хош болуб
Къоратды кечени.
Къаты джукълагъан
Джашчыкъла эсгералмай
Къалдыла ананы
Ишине кетгенин.

Тирменчик а эртденбла
Арбалай дынгырдайды —
Бурады, бурады,
Бурады Къаблан.
Бу тохтаб, Ачемез
Нартюхден толтурады,
Бюртюгю да аджашмай
Джыйылады акъгъан.

— Ання кийимин сатыб...

Сен а тегесе.

— Тохта, Къаблан, джыяма,

Джыяма, тохта!

Бирчик бурайым,

Къаблан сен терлегенсе.

— Гитчечиксе, огъай,

Отун сал сен отха!

V

Тыркъ деб эшик
Ачылды да, киргенди
Экиси да танымагъан
Ала кезлю къыз.
Ол ариу оюнчакъ
Кегюрчюн келтиргенди.
Сорады: «Къайдады
Атагъыз-анагъыз?»

— Аття къзауат
Этерге деб кетгенди,
Анния къайтырыкъды
Ишден ингирде.
— Ма бу кёгюрчюн
Ариучукъду, кёресиз,
Болмазмысыз алыб.
Нартюхчюк берирге?

Къаблан, Ачемез
Къарашадыла, сора:
— Кружка бла бир? —
Деб сорады бири.
Алыб къууанадыла.
Кесекден тынгысыз
Этеди ингирде
Ананы келири.

Бешикде Айшатчыкъ,
Кёгюрчюн бла ойнамай:
«Баппу!» — деб джылай,
Джерге, хайда. атды.
Анасы Айшатны
Кёгюрчюн баласын
Майнама.
Келтирди да сатды.

Джастыкъ тюбюне
Салыб джашырадыла.
Лейла ашхамда келгенлей а —
Тыглау:
«Этгенбиз терслик.
Сормай-ормай алгъанбыз.
Къайдан табхын энди
Айтыргъа бир сылтау?»

— Бир зат айтайыкъ,
Урушмазмыса, Ання?
— Аття сау келсин, шо
Урушмазмыса, айт!?
Бу сёзле Лейланы
Къайгысын ёсдюредиле:
«Не хата этдиле
Джалбарырча былай?»

Бутлары кыйылыб,
Олтуруб шиндикге,
Лейла джашлагъа
Сагъышлы къарады.
Сабийле джукъарыб,
Кёзлери — теренде,
Джюрегин такъырлыкъ
Бу джол бек тарады.

Урушмам, джанларым!
Урушмам, балала!
Айтыгъыз, неди
Сизни къоркъутхан? —
Деб джууаб сакълады.
Ачемез а, чабыб,
Джастыкъны аудуруб,
Кёгюрчюн суратны
Алды орундукъдан.

— Къайдан чыкъды ол? —
Деб соргъанды Лейла,
Урлагъан болурламы
Деб келиб кёлюне.
— Кружка нартюх бердик... —
Дейди Къаблан,
Кёзюнде джыламукъ
Кёрюне.

Къазауат чыкыгъанлы
Былагъа оюнчакъ
Алынмай гурду деб
Сынсыгъанды ана.
Ненча джай, ненча кыш
Алгъасаб джашадыкъ,
Джюрекле да джана,
Аулакъла да джана!

Джавларын кыойнуна
Ол кысханды кыаты,
Бетлерин-бетлерин
Ол этгенди уппа.
— Балала, мен сизге,
Ма кёрюсюз, алырма
Сейир-тамаша
Кёб гокка.

Тирменчик джангыдан
Арбалай дыгырдайды —
Бурады, бурады,
Бурады Кыаблан.
Бу тохтаб, Ачемез
Нартюхден толтурады.
Бюртюгю да аджашмай
Джыйылады акыгъан...

VI

Андан бери — кёб джыл,
Андан бери — кёб джол,
Андан бери — кёб
Игилик-ашхылыкъ.
Ачемез да — уллу,
Айшатчыкъ да — Айшат,
Заманны аязы да —
Джылытырча джылы.

Тирменчик а, тот басыб,
Ненча джылны,
Киши да эс бёлмей,
Джатды кыйырда!
Ишге кечикдим деб,
Ожайчыкъ, ашыгыб,
Тракторум деб
Олтургъанды анга.

— Юсюнг кир болду,
Ерге тур, ёрге тур!
— Огъай, ишлеген
Этерикме мен, аття!
Тракторум, тракторум
Тыр-тыр-тыр-тыр! ..
Огъай ишлеген
Этерикме мен, аття!

Ма была ючюн, сау кел,
Игилик бла джарыт,
Айрыдан ёзеннге
Къанатын узатхан танг.
Кюч алады сенден
Хар бир джан тамырым,
Дуняны джукъудан
Джашаугъа уятхан танг.

Б А Ш Л А Р Ы

«Мен джолгъа кесим джангыз чыгъама...»	3
Романс. М. Ю. Лермонтовдан	4
Отубуз	5
Къуш	6
Тенглигибиз	7
Шам Теберди	7
Чолпаным	9
Эскертме. А. С. Пушкинден	10
«Сен — Къобанны ол джанында.»	11
Къобанны ауазы	11
Къартны джыры	13
Джюрегими бир ачыкълайым санга	13
Бол джыргъа Къонакъбай	14
Тюзлюк легендасы	14
Джигитликни эскертмеси	16
Поэзиям	19
Анам. Цеков Пасарбийден	20
Джууунган джуртум	21
Кавказ ауушланы джигитлери	22
Джылы сёз	23
Адамны ёмюрю	24
Как чоюнчукъ	25
Атам	26
Тенг — сени билегинг	29
Туугъан джуртум	30
Сыйлы ышанла	31
«Мен — майна ол джарыкъ адамны кюлгени»	31
Джюрекни азыгъы	32
Джюрекни джабсаргъан ингир	34
Минг джолну арасында	36
Бир-бирине ашыкъгъандыла джанла	37
Муну айтдыргъан сезимге джетдик	38
«Къар джауду да агъартды джерни...»	38
Ёмюрге да болмасын халкъым къартсыз	39
Кюнюм	40
Сюймесенг а — бол сау-эсен	42
Алгъыш	42
Керек эдим сени бир кёрюрге	43
«Кёрюрюн кёрген тау джугъутургъа...»	44
Мийик тауну кёкюрегинде ышар	44
Шахарчыгъым, сау этерге бир джара	45
Ёмюрюм сени сюейим...	46
Тутама къолунгу	46

Къарчаны будайы	47
Бююнден иги боллукъду тамбла	48
Алан туюблю чынарым	49
Эртделеле туугъан бу джорукъ	50
Гиляч десем	51
Эл алларын бири бирине буруб	51
Толу ачыл, туугъан джуртну Гилячы!	52
Не магъана джюрюте эди Гиляч	53
Къошдан къараб олтурабыз излеучюле	53
Гилячны баш къаласы	54
Къаяладаи къадала	54
Ненча тюрлю эскертменги тергедим!	55
Тулпарлагъа таш суратла салды Гиляч	55
Къарачайны джырлары	56
Тюшюрюбюз биз эсге анда	56
Къудийланы Къайсыннга	57
Бытikle, Шауайланы Несмильгъа	59
Табердини къушлары бла нараты	60
Тау башына чыкъгъанма мен	67
Джерими ышанлары	78
Къол тирмен	82

БАЙЧОРОВ СОСЛАН ЯКУБОВИЧ

«Выхожу один я на дорогу...»

Книга стихов

На карачаевском языке

Редактор А. И. Кубанов

Художник М. Р. Хахандуков

Худ. редактор Л. А. Асланова

Техн. редактор Т. В. Кишева

Корректоры: А. И. Лайпанова, Л. Х. Бытдаева

ИБ № 2521

Сдано в набор 08.09.88. Подписано к печати 22.08.89.

ВУ 37629. Формат 70x90¹/₃₂. Бумага для множ. апп.

Гарнитура «Литературная». Печать высокая.

Усл. печ. л. 3,5. Усл. кр.-отт. 3,8. Уч.-изд. л. 4.

Тираж 1000 экз. Заказ № 6064. Цена 40 коп.

Ставропольское книжное издательство. Карачаево-Черкесское отделение, 357100, Черкесск, пл. Кирова, 23. Дом печати. Карачаево-Черкесское полиграфобъединение, 357100, Черкесск, ул. Первомайская, 47.

40 can.